

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวงศ์ กับการปฏิรูปการศึกษาพุทธศาสนา

พระพรหมบันกิต (ประยุร ร่มมจิตร)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
กับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา
พระพรหมบันทิต (ประยูร มนูจตุโถ)

คำปรางค์

เนื่องในมงคลสมัยคล้ายวันเกิดของพระเดชพระคุณ
พระพรหมบันทิต (ประยูร มนูจตุโถ ป.ธ. ๙, พช.บ., Ph.D.)
ศาสตราจารย์ ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ กรรมการมหาเถรสมาคม
เจ้าคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เวียนมาบรรจบครบ
๕๘ ปี ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๖๔ คณะสงฆ์ภาค ๒ คณะสงฆ์
วัดประยูร วัดมหาจุฬาลงกรณราชวิหาร และคณะศิษยานุศิษย์ ได้ร่วมกันจัด
งานบำเพ็ญกุศลถวายเป็นมุทิตาสักการะด้วยความปลาบปลื้ม^๑
ปิติชื่นชมยินดีในบุญการมีของพระเดชพระคุณฯ ซึ่งได้
บำเพ็ญหิตประโยชน์ต่อสังคม ประเทศไทย และพระ
พุทธศาสนาอย่างอเนกประสงค์ นับว่าเป็นความโชคดีของชา
ประชามมหาจุฬาฯ คณะสงฆ์ภาค ๒ และคณะสงฆ์วัดประยูร
วัดมหาจุฬาลงกรณราชวิหาร ที่มีพระเดชพระคุณฯ เป็นอธิการบดีผู้บริหาร
สูงสุดของมหาวิทยาลัย เป็นเจ้าคณาจารย์ปักครองคณะสงฆ์ภาค
๒ และเป็นเจ้าอาวาสวัดประยูร วัดมหาจุฬาลงกรณราชวิหาร จึงทำให้ส่วนงาน
ที่พระเดชพระคุณฯ รับผิดชอบมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งในระดับ
ประเทศและนานาชาติ

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ นี้ นับว่าเป็นปีทองของวัดประยุรวงศาวาส
สวรวิหาร ซึ่งมีพระเดชพระคุณฯ เป็นเจ้าอาวาส ก่อตั้งคือ องค์การศึกษา
วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศ
ผลการประกวดโครงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในภูมิภาค
เอเชียแปซิฟิก ประจำปี ๒๕๕๖ เพื่อยกย่องบุคคลและองค์กรภาค
เอกชน หรือโครงการความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน ใน
การบูรณะภูมิลังฐานอาคารและสิ่งก่อสร้างที่เป็นมรดกอันทรงคุณค่า
ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก โดยในปี ๒๕๕๖ มีการส่งเข้าประกวดใน
โครงการดังกล่าวกว่า ๔๗ โครงการ จาก ๑๖ ประเทศ ผลปรากฏว่า
โครงการอนุรักษ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ของวัดประยุรวงศาวาส
สวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ของประเทศไทย ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม
อันดับที่ ๑ (Award of Excellence) จากองค์การยูเนสโก
(UNESCO) ถือเป็นรางวัลยอดเยี่ยมอันดับที่ ๑ โครงการแรก
ที่ประเทศไทยได้รับ

ด้วยประวัติอันเป็นมายุคหนึ่ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์
ราชวิทยาลัย และคณะสงฆ์วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ได้จัดพิมพ์
หนังสือซึ่งเป็นผลงานปักธงชาทางวิชาการและพระธรรมเทศนา
ของพระเดชพระคุณพระมหาบัณฑิต จำนวน ๒ เรื่อง คือ
"สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชีรญาณวโรรส กับการ
ปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา" และ "ปัญญาปริหารกถา"
เพื่อถาวรเป็นมุทิตาแด่พระเดชพระคุณฯ และมอบเป็น

ธรรมบรรณาการแก่พระเถราṇุเถระ คณะศิษยานุศิษย์และผู้ที่มี
ความเคารพนับถือในพระเดชพระคุณฯ ที่ให้เกียรติมาร่วมงานทำบุญ
อายุวัฒนมงคลของพระเดชพระคุณฯ ขออนุโมทนาขอบคุณผู้มี
จิตศรัทธารับเป็นเจ้าภาพในรายการต่างๆ และผู้มีส่วนร่วมสำคัญใน
การดำเนินการจัดงานทำบุญอายุวัฒนมงคลของพระเดชพระคุณฯ
ทุกฝ่ายทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

ขออนุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและอาณิสังส์แห่งธรรม
ทานครั้งนี้ จงมีส่วนเพิ่มบำรุงมีธรรมให้พระเดชพระคุณพระมหา
บัณฑิต (พระบูร พมม.จิตุโต) จงเจริญองกกรรมไปสู่ลิปีในบรรพะพุทธ
ศาสนาอีก ๕๐ ปี ตลอดกาลเป็นนิaty เทอญ

(พระวิสุทธิวิภาดา, ดร.)

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

เลขานุการเจ้าคุณนาย ๒

สารบัญ

คำนำ

ประวัติและผลงานพระพรหมบัณฑิต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส

กับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา

การศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับชาวพุทธทุกคน

๓

การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา

๗

การศึกษาพระพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๕

๓๗

ชีวิตวิถยาระยะวัยและเหตุให้ผ่านเข้าเป็นพระภิกษุ

๔๐

เป็นเปรี้ยญและรับสมณศักดิ์

๔๓

เปิดการศึกษาในมหาวิทยาลัย

๔๕

ดำเนินการศึกษาแผนภาระ

๔๘

ธรรมศึกษาเป็นการศึกษาสำหรับประชาชน

๕๑

หลักสูตรนักธรรมเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๖๗

การประกันคุณภาพการศึกษาพระพุทธศาสนา

๖๗

ธรรมกถาส่งท้าย

๗๑

ปัญญาปริหารณา

๗๘

ประวัติและผลงาน พระพรหมบัณฑิต

(ประยูร มนูจิตุโต ป.ธ.๙, Ph.D.,

ศาสตราจารย์)

ปัจจุบันดำรงตำแหน่งสำคัญ คือ

- เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร
- เจ้าคณะภาค ๒
- กรรมการมหาเถรสมาคม
- อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ศาสตราจารย์ สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ราชบัณฑิตกิจติมศักดิ์ ประจำวิชาปรัชญา
- ประธานสภาสถาลวันวิสาขบูชาโลก (ICDV)
- ประธานสมาคมมหาวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (IABU)

บุรพชาอุปสมบท

บุรพชาเป็นสามเณร วันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ ณ วัดสามจุ่น อําเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี มีพระครูคุรุวิคณาธุรักษ์ วัดดอนบุบผาราม เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร มีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (พีน ชุตินธรรม合ภิบาล) วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร เป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมปีฎก (นิยม จันิสรุสมหานาถ) ต่อมา เป็นที่สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (พีระ ธรรมวิรชรัชมามุนี) (ช่วง วรปุณณ มหาเถร ปัจจุบันคือ สมเด็จพระมหาธีราจารย์) วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร เป็นพระอนุสาวนาจารย์

วุฒิการศึกษา

- สобильได้ น.ธ.เอก สำนักเรียนวัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๒
- สобильได้ ป.ธ.๓ สำนักเรียนวัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๓
- สобильได้ ป.ธ.๙ (ขณะเป็นสามเณร) สำนักเรียนวัดประยุรวงค์ วิหาร จังหวัดสุพรรณบุรี กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๑
- สобильได้ ประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐

- ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พ.บ.เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) สาขาวิชาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๑
- ปริญญาโท สาขาวิชาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยเดลี (University of Delhi) อินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๓
- เตรียมปริญญาเอก (M.Phil.) สาขาวิชาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยเดลี (University of Delhi) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๔
- ประกาศนียบัตรภาษาฝรั่งเศส (Diploma in French) จากมหาวิทยาลัยเดลี (University of Delhi) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๗
- ปริญญาเอก (Ph.D.) สาขาวิชาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยเดลี (University of Delhi) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๘

ตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์

- เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงค์วิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐
- เป็นประธานองค์การเผยแพร่วัดประยุรวงค์วิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑
- เป็นเจ้าคณาจักร ๙ วัดประยุรวงค์วิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓
- เป็นเจ้าคณาจักร ๒ รับผิดชอบเขตปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดสระบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๑ ถึงปัจจุบัน
- ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗

- ได้รับแต่งตั้งเป็นคณะเลขานุการคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๗ ถึงปัจจุบัน
- ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาล วรวิหาร เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘
- ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาล วรวิหาร เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๙
- ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นกรรมการมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔

ตำแหน่งบริหารในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- เป็นผู้อำนวยการกองวิชาการ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙-๒๕๓๒
- เป็นคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๖
- เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและวางแผน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๓๕
- เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๐
- เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงปัจจุบัน
- ได้รับพระบรมราชโองการโปรด เต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖

การบริหารงานคณบดีในวัดและในภาค

ในฐานะเจ้าสำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ได้จัดการศึกษาแผนกธรรมศึกษาจนสำนักเรียนได้รับการจัดอันดับจากแม่กองธรรมสนามหลวงให้ติดอันดับหนึ่งในสิบของสำนักเรียนที่มีผู้สอบธรรมศึกษาได้จำนวนมาก

ในฐานะเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ได้แสดงพระธรรมเทศนาแก่คนที่อุโบสถทุกวันพระขึ้น-เรม ๑๕ ค่ำเป็นประจำ และได้ดำเนินการจัดอบรมพระนักเทศน์ในระหว่างเทศบาลเข้าพรรษาทุกปี ปัจจุบันจัดอบรมไปแล้วจำนวน ๒๐ รุ่น มีผู้จบการอบรมตามหลักสูตรแล้วกว่า ๕,๐๐๐ รูป จนสำนักวัดประยุรวงศาวาล วรวิหารได้รับการคัดเลือกให้เป็นศูนย์อบรมพระนักเทศน์ประจำกรุงเทพมหานคร

ได้พัฒนาพระวิปัสสนายารย์และส่งเสริมการปฏิบัติธรรมภายในวัดจนกระทั่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ประกาศยกย่องวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓

ได้ดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรรมชาตุமหาเจดีย์ของวัดใช้งบประมาณกว่า ๓๐ ล้านบาท จนกระทั่งวัดประยุรวงศาวาล วรวิหารได้รับพระราชทานรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถานปัตยกรรมดีเด่น ประเภทปูชนียสถานและวัดวาอาราม จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งเสนอโดยสมาคมสถาปนิกสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕

ขณะดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมราชานุสาวรีย์อยู่นั้น ได้ปืนขึ้นสำรวจองค์พระบรมราชานุสาวรีย์สูง ๖๐ เมตรด้วยตนเอง และได้ค้นพบพระบรมสารีริกธาตุ พระบูชาและพระพิมพ์จำนวนมาก จึงได้นำลงมาเก็บไว้ในหอพrinทรปริยัติธรรมศาลาซึ่งบูรณะปฏิสังขรณ์ จนแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๕๑ ด้วยงบประมาณกว่า ๕๕ ล้านบาท และเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์พระมีชื่อว่า “ประยุรภัณฑาการ”

นอกจากนี้ ยังได้ดำเนินการก่อสร้างท่าเรือวัดประยุรวงศาวาส วรวิหารและปรับภูมิทัศน์หน้าวัดด้านท่าเรือสิ้นเงิน ๒๔ ล้านบาท และสร้างภูมิเตenze ไกรครี สิ้นเงิน ๑๐ ล้านบาท

ปัจจุบัน ได้ดำเนินการบูรณะเขามอจนแล้วเสร็จด้วยงบประมาณ ๓๐ ล้านบาท โดยการอุปถัมภ์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นองค์ประธานในการพิธิสมโภชเขามอ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖

ในฐานะเป็นเจ้าคณาจารย์ ๒ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๑ ถึงปัจจุบัน นอกจากจะบริหารกิจการคณะสังฆ์ในภาคให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยแล้วยังเป็นประธานอำนวยการการจัดอบรมบาลีก่อนสอบในภาค ๒ ตั้งแต่ชั้นประถม ๑-๒ ถึงป.๓ ณ วัดตันสน อําเภอมีอง จังหวัดอ่างทอง มีผู้เข้ารับการอบรมไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ รูป

การบริหารงานในฐานะอธิการบดี

ได้ดำเนินการให้มีการตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งทำให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐและเป็นนิตบุคคล โดยมีหน่วยงานในสังกัดกระจายอยู่ภายนอกประเทศกว่า ๔๐ จังหวัด คือมหาวิทยาเขต ๑๐ แห่ง วิทยาลัยสห ๑๒ แห่ง ห้องเรียน ๕ แห่ง หน่วยวิทยบริการ ๑๙ แห่ง และมีสถาบันสมทบอยู่ในประเทศและต่างประเทศ ๗ แห่ง คือมหาปัญญาวิทยาลัย จังหวัดสงขลา ไตรหัว เกาะหลีใต้ ศรีลังกา สิงคโปร์ และสังกิรี ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมีนิสิตระดับปริญญาตรีถึงระดับปริญญาเอกจำนวนกว่า ๒๐,๐๐๐ รูป/คน

ในฐานะอธิการบดี ได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างสำนักงานใหญ่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ ตำบลลำไทร อําเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๒ ถึงปัจจุบัน โดยจัดหาที่ดินที่ได้จากการบริจาคและการซื้อเพิ่มเติม รวมทั้งสิ้น ๓๒๓ ไร่ และได้ดำเนินการจัดสร้างอาคารต่างๆ ดังนี้

๑. อาคารสำนักงานอธิการบดี
๒. อาคารหอสมุดเทคโนโลยีสารสนเทศ
๓. อาคารหอจัน ๗๒ ปี พระวิสุทธาริบดี
๔. อาคารรับรองอาคารตุกะ ๙๒ ปี ปัญญาณนหะ
๕. อาคารพิพิธภัณฑ์พระไตรปิฎก

๖. อาคารเรียนรวมแปดเหลี่ยมสูง ๖ ชั้น
 ๗. อาคารมหาจุฬาบรรณาคาร ๑๕๐ ปี สมเด็จพระปิยมหาราช
 ๘. อาคารหอพักนิสิต
 ๙. อุโบสถกลางนำ้
 ๑๐. หอประชุมมาก. ๔๙ พระยา มหาชีรลังกรณ์
 ๑๑. หอวิปัสสนาภawan สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาສกม.หาเถร)
 ๑๒. วัดมหาจุฬาลงกรณ์วาราม (กำลังดำเนินการ)
 ๑๓. วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (กำลังดำเนินการ)
- รวมงบประมาณการก่อสร้างที่ดำเนินการไปแล้วกว่า ๓,๐๐๐ ล้านบาท

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุமาร เสด็จฯ ทรงประกอบพิธีเปิดที่ทำการของมหาวิทยาลัยแห่งใหม่นี้เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

ผลงานบริหารในระดับนานาชาติ

- ลงนามในความร่วมมือทางวิชาการระหว่างมหาวิทยาลัยในที่ประชุม อธิการบดีมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑

- ลงนามในความร่วมมือทางวิชาการระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับมหาวิทยาลัยนานาชาติ เมืองเจียอี้ ไต้หวัน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕

- ดำเนินการจัดประชุมสภាឌ្ឋាំសាស្ត្រและិទិន្នន័យ แห่งโลก ครั้งที่ ๑ ณ ประเทศไทย โดยการเป็นเจ้าภาพร่วมกับที่ประชุมสุดยอดผู้ด្ឋាំសាស្ត្រและិទិន្នន័យแห่งโลก และองค์การสหประชาชาติ ในประเทศไทย (UN ESCAP) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕
- ลงนามในความร่วมมือทางวิชาการระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน กรุงปักกิ่ง ประเทศไทยสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗
- เป็นประธานดำเนินการจัดประชุมกรรมการสภាឌ្ឋាំសាស្ត្រ โลก ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗
- เป็นประธานดำเนินการจัดประชุมเยาวชนเพื่อสันติภาพโลก ณ หอประชุมพุทธมณฑล และศูนย์ประชุมองค์การสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗
- เป็นประธานดำเนินการจัดประชุมผู้ด្ឋាំชาวพุทธ ในกิจกรรม วันวิสาขบูชา วันสำคัญสากล สหประชาชาติ ณ หอประชุมพุทธมณฑล และศูนย์ประชุมองค์การสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗
- เป็นประธานดำเนินการจัดประชุมทางวิชาการนานาชาติ ว่าด้วยพระพุทธศาสนากราฟและมายาน ณ หอประชุมพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และศูนย์ประชุมองค์การสหประชาชาติ

กรุงเทพมหานคร สมเด็จพระบรมโอสราธิราชฯ สยามมกุฏราชกุมาร
เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดการประชุม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗

- เป็นประธานคณะกรรมการจัดกิจกรรมในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ณ สำนักงานใหญ่ของคณะกรรมการสหประชาชาติ
มหานครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ในนามประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.
๒๕๕๗

- เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินการจัดประชุมชาวพุทธ
นานาชาติ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ระหว่าง
วันที่ ๑๙-๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ณ หอประชุมพุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม และศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร
ในท้ายของการประชุมครั้งนี้ ผู้นำชาวพุทธ ทั่วโลก ได้ลงนามใน
แถลงการณ์ร่วมรับรองให้พุทธมณฑล เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนา
ของโลก

- เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินการจัดประชุมชาวพุทธ
นานาชาติ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ระหว่างวันที่
๓-๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ณ หอประชุมพุทธมณฑล จังหวัด
นครปฐม และศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร

- เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินการจัดประชุมชาวพุทธ
นานาชาติ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ระหว่างวันที่
๒๖-๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ หอประชุมพุทธมณฑล จังหวัด
นครปฐม และศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร

- ได้รับเลือกเป็นประธานสภากลวันวิสาขบูชาโลก (International Council of the United Nations Day of Vesak) เมื่อ
พ.ศ. ๒๕๕๐

- ได้รับเลือกเป็นประธานสมาคมมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา
นานาชาติ (International Association of Buddhist Universities) ซึ่งมีสมาชิกกว่า ๑๐๐ มหาวิทยาลัยทั่วโลกและสมาคมได้เลือก
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่
ของสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐

- เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินการจัดประชุมชาวพุทธ
นานาชาติ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ระหว่าง
วันที่ ๑๙-๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ
กรุงเทพมหานคร

- เป็นประธานดำเนินการจัดประชุมสุดยอดอธิการบดีของ
สมาคมมหาวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (IABU) ระหว่างวันที่
๑๓-๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

- เป็นประธานกรรมการจัดกิจกรรมนานาชาติฉลองวัน
วิสาขบูชาโลก ประจำปี ๒๕๕๒-๒๕๕๔ ณ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อุบลราชธานี ศูนย์การประชุมสหประชาชาติ
กรุงเทพมหานคร และพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

- ลงนามความร่วมมือทางวิชาการกับมหาวิทยาลัยيانาโซโน
ประเทศญี่ปุ่น และมูลนิธิหมู่บ้านพลัง ประเทศไทย ร่วมกับ
มูลนิธิบ้านพลัง ประเทศไทย เมื่อวันที่
๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

- เป็นประธานกรรมการจัดกิจกรรมนานาชาติวันวิสาขบูชาโลก ประจำปี ๒๕๕๕ ฉลองพุทธชัยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ศูนย์การประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร และพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

- เป็นประธานกรรมการจัดกิจกรรมนานาชาติวันวิสาขบูชาโลก ประจำปี ๒๕๕๖ ฉลองพระชนมชา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสัมธรรม์ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริญญา ณ ศูนย์การประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร และพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

ผลงานวิชาการในระดับนานาชาติ

- แสดงปาฐกถาเรื่อง "พุทธวิธีสร้างสันติภาพ" (A Buddhist Approach to Peace) ในที่ประชุมใหญ่องค์กรยุวพุทธศาสนาสากล สัมพันธ์แห่งโลก ณ นครลอสแองเจลีส สหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗

- แสดงปาฐกถาเรื่อง "เอกภาพในความหลากหลาย" (Unity in Diversity) ในที่ประชุมใหญ่องค์กรยุวพุทธศาสนาสากลสัมพันธ์แห่งโลก ณ กรุงโซล ประเทศเกาหลีใต้ เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๗

- แสดงปาฐกถาเรื่อง "จริยธรรมสากลของพระพุทธศาสนา" (Universal Morality of Buddhism) ในการสัมมนานานาชาติ จัดโดยองค์กรพุทธศาสนาสากลสัมพันธ์แห่งโลก ณ กรุงโซล ประเทศเกาหลีใต้ เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

- แสดงปาฐกถาเรื่อง "พุทธจริยธรรมกับภาวะผู้นำ" (Buddhist Ethics of Leadership) ในที่ประชุมนานาชาติครั้งที่ ๔ ว่าด้วยจริยธรรม กับการบริการประชาชน ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๗

- แสดงปาฐกถาเรื่อง "พระพุทธศาสนา กับการพัฒนาที่ยั่งยืน" (Buddhism and Sustainable Development) ในที่ประชุมผู้นำทางศาสนา เนื่องในการประชุมใหญ่ขององค์กรสหประชาชาติ เรื่อง ประชากร กับการพัฒนา ณ กรุงโคโร ประเทศอียิปต์ เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๗

- แสดงปาฐกถา เรื่อง "ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา" (Prominent Facets of Buddhism) ในการที่มหาเถรสมาคมมอบให้ เป็นผู้แทนคณะสงฆ์ไทยเข้าประชุมใหญ่ขององค์กรพุทธศาสนาสัมพันธ์แห่งโลก ครั้งที่ ๑๙ ณ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗

- แสดงปาฐกถาเรื่อง "พุทธทัศนะเรื่องจัดการศึกษาเพื่อความสมดุล" (Educating for Balance: A Buddhist Perspective) ในการประชุมใหญ่ ครั้งที่ ๕ ของสภากลัฏสูตรและการสอนแห่งโลก (World Council for Curriculum and Instruction) ณ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๔

- บรรยายเรื่อง "พุทธทัศนะถ่ายความขัดแย้ง" (A Buddhist View on Conflict Resolution) ในการประชุมสุดยอดผู้นำทางศาสนาและจิตวิญญาณเพื่อสันติภาพโลกในยุคสหสวรรษ (The

Millennium World Peace Summit of Religious and Spiritual Leaders) ณ องค์การสหประชาชาติ มหานครนิวยอร์ก ประเทศ สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

- แสดงปาฐกถาเรื่อง “Buddhism in Contemporary Thailand” (พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน) ณ กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา และเป็นผู้แทนคณะสงฆ์ไทย ไปร่วมฉลอง ๒๕๐ ปี สยามนิการ ณ เมืองแคนดี้ ประเทศศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖

- แสดงปาฐกถาเรื่อง “การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ ของโลก” (Buddhist Propagation for World Peace) ในการประชุม สุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ (The Second World Buddhist Propagation Conference (Buddhist Summit) ณ หอประชุมพุทธมนตรal จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๗

- เป็นผู้แทนคณะสงฆ์ไทย บรรยายเรื่อง International Recognition of the Day of Vesak (วิสาขบูชา วันสำคัญ สามัคคี แห่ง ศาสนา สหประชาชาติ) ในกิจกรรมวันวิสาขบูชา วันสำคัญ สามัคคี แห่ง ศาสนา สหประชาชาติ ณ สำนักงานใหญ่องค์การสหประชาชาติ มหานคร นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา

- บรรยายเรื่อง “Moral Dimension of Education for Peace (มุ่งมองด้านคีลธารมในการศึกษาเพื่อสันติภาพ)” ในการ ประชุมอธิการบดีมหาวิทยาลัยทั่วโลก ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติ สิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

- ปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “A General View On Vinaya” ในการ ประชุม วิชาการพุทธศาสนานานาชาติ ณ มหาวิทยาลัยชินเจียง ไทรเป สาธารณรัฐประชาชนจีน (ไถหนัน) เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

- แสดงปาฐกถาเรื่อง “Theravada Buddhism in The West (พุทธศาสนาเถรวาทในตะวันตก)” ในการประชุมวิชาการนานาชาติ ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏชนบุรี กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙

- แสดงปาฐกถาเรื่อง “Engaged Buddhism in the 21st Century (พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในศตวรรษที่ ๒๑)” ณ มหาวิทยาลัยพุทธศาสนา ประเทศไทยเวียดนาม เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

- แสดงปาฐกถาเรื่อง “A Buddhist Approach to Consciousness (พุทธทัศนะเรื่องจิต)” ในการประชุมวิชาการนานาชาติ ณ มหาวิทยาลัยมหิดล จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

- แสดงปาฐกถาเรื่อง “Well-Being A Buddhist Perspective (สุขภาพในมุมมองของพระพุทธศาสนา)” ในการประชุมวิชาการ สมาคมจิตวิทยานานาชาติ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑

- แสดงปาฐกถาเรื่อง “Roles of Buddhist Universities (บทบาทของมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา)” ณ มหาวิทยาลัยพระพุทธ ศาสนา เมืองสะเกย ประเทศไทยเมียนมาร์ เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑

- แสดงปาฐกถาเรื่อง “Buddhist Contribution to Building a Peaceful Society” (คุณุปการของพระพุทธศาสนาต่อการสร้างสังคมแห่งสันติภาพ) ใน การประชุมชาวพุทธนานาชาติ เมื่อวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ณ เมืองโขจิมินประเทศเวียดนาม เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

- เป็นวิทยากรในการประชุมผู้นำศาสนาเรื่องการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของโลก (COP15 - Climate Change Conference) ณ เมืองโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก ระหว่างวันที่ ๗-๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๕

- เป็นวิทยากรบรรยายพิเศษในการสัมมนาพระพุทธศาสนา เกรวاثไทยและมหายานจีน เรื่อง ทำอย่างไรจึงจะพัฒนาเมืองเพื่อโลกที่ดีได้ ณ วัดพระหยก นครเชียงใหม่ ประเทศไทย ระหว่างวันที่ ๒๖-๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

- เป็นวิทยากรในการประชุมผู้นำศาสนาเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของโลก ณ มหาวิทยาลัยดองกุก กรุงโซล ประเทศเกาหลีใต้ ระหว่างวันที่ ๑๐-๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

- เป็นผู้แทนประเทศไทยกล่าวสุนทรพจน์ ในพิธีวิสาขบูชาโลก ณ สำนักงานใหญ่องค์กร UNESCO ประเทศไทย รั่งสेल เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

- เป็นวิทยากรบรรยายธรรมเนื่องในการเดินทางไปทำความร่วมมือทางการศึกษาพระพุทธศาสนา กับคณะกรรมการสังฆจีน ณ วิทยาลัยสังฆเมืองกว่างโจว วิทยาลัยสังฆเมืองเชียงใหม่ วิทยาลัยสังฆเมืองหางโจว วิทยาลัยสังฆมหินหนาน เมืองเชียงเหมิน วิทยาลัยสังฆ กรุง

ปักกิ่ง และพุทธสมาคมจีน ประเทศไทย ณ รัฐประชานจีน ระหว่างวันที่ ๑-๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

- เป็นผู้แทนมหาเถรสมาคม เดินทางไปร่วมประชุมศาสนาเพื่อสันติภาพ ณ นครวაติกัน กรุงโรม ประเทศอิตาลี ระหว่าง ๒๖-๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

- เป็นประธานสงฆ์ธรรมทักษิล่าสุนทรพจน์ในพิธีเปิดอุทยานธรรมปีปัณ สารนาถเมืองพาราณสี ประเทศไทยเดียว ซึ่งสร้างขึ้นโดยองค์กร ชาวพุทธนิกายเรียว喻 ไกนา nano ระหว่างวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

- แสดงปาฐกถาในพิธีเปิดการประชุมของ World Sangha Council ณ กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

- เป็นประธานกรรมการจัดกิจกรรมนานาชาติ วันวิสาขบูชาโลก ประจำปี ๒๕๕๖ เฉลิมฉลองในโอกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเจริญพระชนมชาติ ๑๐๐ ปี ณ ศูนย์ประชุมสหประชาติ กรุงเทพมหานคร และพุทธมนฑล จังหวัดนครปฐม

งานบรรยายธรรมกายในประเทศไทย

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นต้นมา เป็นวิทยากรบรรยายธรรมให้กับหน่วยงานต่างๆ เช่น วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร สถาบันพระปกาเกเล้า กรรมการศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยต่างๆ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงาน ก.พ. สถาบัน

พัฒนาข้าราชการตุลาการ สถาบันพัฒนาข้าราชการอัยการ สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา สถาบันจิตวิทยาความมั่นคง พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ยุวพุทธิกสมาคม แห่งประเทศไทย สมาคมส่งเสริมสุขภาพจิต สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย กองอนุศาสนาจารย์ การเคหะแห่งชาติ กรรมการแพทย์ กรมประกันภัย กรมคุ้ลการ สถาบันการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ สภากาชาดไทย องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย การไฟฟ้าฝ่ายผลิต การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค การประปานครหลวง สำนักงบประมาณ สำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน สำนักข่าวกรองแห่งชาติ กรรมการปักครอง สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันวิจัยแห่งชาติ สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี ราชบัณฑิตยสถาน สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม การทุจริตแห่งชาติ กรมสอบสวนคดีพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง บริษัทการบินไทย บริษัทปูนซีเมนต์ไทย บริษัทปูนซีเมนต์นครหลวง ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา บริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์

นอกจากนี้ ยังได้บรรยายธรรม และแสดงพระธรรมเทศนาทางสถานีวิทยุ และสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่องต่างๆ อよ่งต่อเนื่อง

การแสดงพระธรรมเทศนาภัยพิเศษ

- แสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง “สัปปุริสรัมภกตา” ในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เสด็จฯ ทรงบำเพ็ญ

พระราชกุศลสัตมารคพนายกวาส บุนนาค ณ ศาลابันนารสกาด วัดเบญจมบพิตรฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗

- แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง “อิทธิบาทกตา” ในการบำเพ็ญพระราชกุศล อุทิศถวายสมเด็จพระครินทร์นราภรณราชชนนี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙

- แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง “บันทิตกตา” ในการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานศพ พระมหาวชิรชัยมงคลดิลก เลขานุการสมเด็จพระสังฆราช ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗

- แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง “โลกติกิจจนกตา” ในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทักษิณานุปทาน ทรงพระราชนิเวศน์ สมเด็จพระครินทร์นราภรณ์ และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอา拿ันทมหิดล ณ ศาลเริง วังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗

- แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง “ธรรมทานกตา” ในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เสด็จฯ ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทักษิณานุปทาน อุทิศถวาย สมเด็จพระครินทร์นราภรณ์ ณ ศาลเริง วังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗

- แสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง “สาธุนธรรมกตา” ในการที่

พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เสด็จฯ ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เนลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ ศาลาเริง วังไกลกงวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒

- แสดงปฐกถาธรรม เรื่อง “อนุภาพพระปริตร” เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิ瓦สราชนครินทร์ เสด็จฯ ทรงเป็นองค์ประธานพิธีสวดมหาชาติธรรมอุปสมบทประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒

- แสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง “โอวาทปฎิโมกขกถา” เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ทรงสดับพระธรรมเทศนาเนื่องในวันมหาบูชา ณ วัดประยุรวงศาวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓

การบริการวิชาการแก่สังคม

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงปัจจุบัน ได้เป็นกรรมการในคณะกรรมการต่างๆ ทั้งในส่วนงานคณะกรรมการสังฆและหน่วยงานราชการ เช่น เป็นประธานกรรมการอำนวยการโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ประธานกรรมการกำหนดนโยบายและแนวทางในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ ประธานคณะกรรมการของมหาเถรสมาคมในการยกร่างกฎหมายว่าด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ พ.ศ.๒๕๔๕ ประธานกรรมการ

จัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี ของการตรวจคือการ ประธานอนุกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ประธานอนุกรรมการจัดอบรมครูสอนพระพุทธศาสนา ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ประธานกรรมการจัดทำหนังสือเรียนพระพุทธศาสนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นต้นมา ได้เป็นกรรมการสภารัฐศึกษาแห่งชาติ และเป็นกรรมการในคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นต้นมา ได้เป็นกรรมการประเมินผลงานทางวิชาการของผู้ขอเลื่อนเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ ศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์พิเศษในมหาวิทยาลัยต่างๆ

งานด้านสารสนเทศฯ

ผลงานด้านสารสนเทศฯที่สำคัญได้แก่ การจัดส่งพระบันทิตอาสาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้นโดยเพื่อสอนพระพุทธศาสนาและภาษาไทย พร้อมกับนำพัฒนาห้องถินในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นต้นมา

ทุกครั้งที่เกิดอุทกภัยในเขตภาคกลางภาค๒ คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดสระบุรี ได้

นำสิ่งของบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๑ เป็นต้นมา

ได้บริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยลึ่นนานิ รวมทั้งได้จัดส่งพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไปช่วยเหลือพื้นที่ด้านจิตใจแก่ผู้ประสบภัยที่บ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗

ได้พากันนำไปให้ความช่วยเหลือบริจาครหัสพย์และสิ่งของแก่ผู้ประสบภัยจากพายุนาร์กิส ที่ประเทศไทยเมียนマー เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑

เมื่อเกิดมหาอุทกภัยใหญ่ในพื้นที่ภาคกลาง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้จัดตั้งศูนย์พักพิงช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อําเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผลงานที่จัดพิมพ์เผยแพร่

- พ.ศ. ๒๕๖๖ (๑) เปรียบเทียบแนวคิดพุทธศาสนา กับชาตรี
พ.ศ. ๒๕๓๐ (๒) พระพุทธประวัติ
พ.ศ. ๒๕๓๑ (๓) Sarte's Existentialism and Early Buddhism
พ.ศ. ๒๕๓๒ (๔) A Buddhist Approach to Peace (พุทธวิธีสร้างสันติภาพ)
 (๕) ไตรลักษณ์ในชีวิตประจำวัน
พ.ศ. ๒๕๓๓ (๖) พุทธศาสนา กับปรัชญา
 (๗) ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย
 (๘) ปรัชญากรีก

- พ.ศ. ๒๕๓๔ (๙) พัฒนาชีวิตด้วยแนวคิดเชิงคุณธรรม
 (๑๐) พระไดกิจเรค่าถ้าไม่ทำ
พ.ศ. ๒๕๓๕ (๑๑) ด้วยความหวังและกำลังใจ
 (๑๒) กรรมการเรียนรู้ยatyagide
 (๑๓) ธรรมานุสรณ์วีรชนประชาธิปไตย
พ.ศ. ๒๕๓๖ (๑๔) คุณธรรมสำหรับนักบริหาร
 (๑๕) ทางแห่งความสำเร็จ
 (๑๖) ปรัชญาแก้เชิงและสร้างสุข
 (๑๗) ทำความดี มีความสุข
 (๑๘) ธรรมเพื่อชีวิตใหม่
 (๑๙) มองลังค์มุ่งไทย
พ.ศ. ๒๕๓๗ (๒๐) ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก
 (๒๑) ความรักในหน้าที่
 (๒๒) อภิธรรมวารสาร (ประธานคณะผู้ปริวรรต)
 (๒๓) อยู่อย่างไรให้เป็นสุข
 (๒๔) Buddhist Morality
พ.ศ. ๒๕๓๘ (๒๕) สุขภาพใจ
 (๒๖) สติในชีวิตประจำวัน
 (๒๗) วิมุตติมรรค (ประธานคณะผู้แปล)
 (๒๘) สร้างฝันให้เป็นจริง
 (๒๙) ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
 (๓๐) จรรยาบรรณของข้าราชการ
 (๓๑) การควบคุมสัญชาตญาณ

- พ.ศ. ๒๕๓๙ (๓๒) มธุรตุตปกาลินี นาม มิลินทปณฑปภีกา (ประธานปริวรรต)
 (๓๓) การบำเพ็ญและสร้างสมบารมี
 (๓๔) พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์
 (๓๕) ธรรมมงคลแห่งชีวิต
 (๓๖) อันดับธรรมะ : ธรรมะสำหรับ ๓๖๕ วัน
 (๓๗) พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย (ประธานบรรณาธิการ)
- พ.ศ. ๒๕๔๐ (๓๘) มนิแห่งปัญญา
 (๓๙) ขอบฟ้าแห่งความรู้
- พ.ศ. ๒๕๔๑ (๔๐) ปลูกปลูกใจในยามวิกฤต
 (๔๑) วิทยาศาสตร์ในธรรมะของพระพุทธศาสนา
 (๔๒) Educating for Balance : A Buddhist Perspective (พุทธทัศนะ : การศึกษาเพื่อความสมดุล)
- พ.ศ. ๒๕๔๒ (๔๓) พระธรรมเทศนา กัณฑ์พิเศษ
 (๔๔) เพ่อน
 (๔๕) การคณะสงข์กับ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ
- พ.ศ. ๒๕๔๓ (๔๖) จักรพรรดิธรรม
 (๔๗) กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

- (๔๘) A Buddhist Worldview (โลกทัศน์ของชาวพุทธ)
- พ.ศ. ๒๕๔๔ (๔๙) ครอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่
- พ.ศ. ๒๕๔๖ (๕๐) พุทธธรรมเพื่อการพัฒนา
- พ.ศ. ๒๕๔๗ (๕๑) ทิศทางการศึกษาไทย
- (๕๒) Buddhism in Contemporary Thailand (พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน)
- (๕๓) วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารกับชนิกุลบุนนาค
- พ.ศ. ๒๕๔๘ (๕๔) International Recognition of the Day of Vesak (วิสาขบูชา วันสำคัญสากลของสหประชาติ)
- (๕๕) มหาราชนักปฏิรูป
- (๕๖) พระพุทธศาสนา : การวิจัย
- พ.ศ. ๒๕๔๙ (๕๗) ธรรมรักษาใจสู้ภัยสีนามิ
- (๕๘) อาనุภาพพระบูตร
- (๕๙) พุทธวิธีบริหาร
- (๖๐) การเผยแพร่เชิงรุก
- พ.ศ. ๒๕๕๐ (๖๑) พระพุทธศาสนา กับความสมานฉันท์แห่งชาติ

- (๖๒) ๗ ทรงครองแผ่นดินโดยทศพิธราธรรม
- (๖๓) สมารีในชีวิตประจำวัน
- (๖๔) ดวงตาเห็นธรรม
- พ.ศ. ๒๕๕๑ (๖๕) ทำอย่างไรจึงเรียนเก่ง
- (๖๖) กว่าจะมีวันนี้
- (๖๗) พุทธวิธีกรองรักกรองเรือน (Dharma for Love and Marriage)
- (๖๘) สืบสานตាৎนานสาริกาป้อนเหยื่อ
- (๖๙) สาระนโยบายพระสอนคีลธรรมในโรงเรียน
- พ.ศ. ๒๕๕๒ (๗๐) วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนา กับศาสตร์สมัยใหม่
- (๗๑) พระพุทธศาสนา กับ พลิกส์ความอนตัม : ความเหมือนที่แตกต่าง
- (๗๒) พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์มนธรรมแห่งปัญญา
- พ.ศ. ๒๕๕๓ (๗๓) ทำไมเราถูกพระเจ้าอยู่หัว
- (๗๔) หัวใจพระพุทธศาสนา (The Heart of the Buddhist Teaching)
- (๗๕) ปัญญาต้องคุ้งกรุณาจึงจะพำนัติ รอด
- (๗๖) หนังสือเรียนรายวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นป.๑-ม.๖ (ประชานกรรมการจัดทำ)

- พ.ศ. ๒๕๕๔ (๗๗) ก้าวข้ามวิกฤตโดยเลือกตั้งให้สุจริต เที่ยงธรรม
- (๗๘) ยุทธศาสตร์ในการพัฒนามหาวิทยาลัย สังฆ
- พ.ศ. ๒๕๕๕ (๗๙) การศึกษาเพื่อสันติสุขของสังคมไทย
- (๘๐) หลักการและวิธีการเทคโนโลยี
- พ.ศ. ๒๕๕๖ (๘๑) พระธรรมเทศนา ๕๗ กันฑ์
- (๘๒) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรญาณวโรส กับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา

เกียรติคุณและรางวัลที่ได้รับ

- (๑) ได้รับรางวัลคนดีศรีสังคม จากสภាសังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๓๗
- (๒) ได้รับพระราชทานเส้าเมழ្ឌอมจักร ด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๘
- (๓) ได้รับรางวัลหิดลวนิชสรณ์ พ.ศ. ๒๕๔๐
- (๔) ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาปรัชญา การศึกษาจากมหาวิทยาลัยครินคริโนเวิร์โรม พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๕) ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาปรัชญาและคหบณฑิต พ.ศ. ๒๕๕๒

- จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.๒๕๔๔
- (๖) ได้รับปริญญาคานสารดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขา
พระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาภูมิราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๗
- (๗) ได้รับปริญญาคิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการบริหารองค์การจากมหาวิทยาลัยคริสต์ปทุม พ.ศ.
๒๕๔๗
- (๘) ได้รับรางวัลกิตติมูล “เสมอคุณูปการ” จากระหวง
คีกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๘
- (๙) ได้รับเข็มกิตติมูลสถาบันพระปกาเกล้า พ.ศ. ๒๕๔๘
- (๑๐) ได้รับพระราชทานรางวัล “ศาสตราเมธี” สาขาวิชาศาสตร์
ด้านการบริหารการศึกษา จากมูลนิธิศาสตราจารย์หมื่นม
หลวงปีนมาลาภุล ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตน
ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. ๒๕๔๘
- (๑๑) ได้รับสมณศักดิ์ ที่อัครมหาสัทหัมโธติกธรรม จากรคณะ
สงฆ์และรัฐบาล ประเทศไทยพม่า พ.ศ. ๒๕๕๐
- (๑๒) ได้รับเกียรติบัตรศิษย์เก่าดีเด่นเกียรติคุณของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐
- (๑๓) ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาอังกฤษ
จากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร
ลาดกระบัง พ.ศ. ๒๕๕๑

- (๑๔) ได้รับปริญญาคีกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จาก
มหาวิทยาลัยวงศ์ชวลิตกุล พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๑๕) ได้รับพระบรมราชโองการโปรดแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ ประจำวิชาปรัชญา พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๑๖) ได้รับประกาศเกียรติคุณเป็นนักวิชาการดีเด่น สาขาวิชาพุทธวิทยา จากสมาคมวิทยาแห่งประเทศไทย
พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๑๗) ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขามนุษย
ศาสตร์ (Human Letters) จากมหาวิทยาลัยพุทธ
ศาสนาเวียดนาม พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๑๘) ได้รับการเชิดชูเกียรติเป็นปูชนียบุคคลด้านภาษาไทย
จากระหวงวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๑๙) ได้รับรางวัลพุทธคุณูปการ วัชรเกียรติคุณ จากรคณะ
กรรมการการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สภา
ผู้แทนราษฎร พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๒๐) ได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น จากร
สมาคมสถาปนิกสยาม ในการบูรณะพระบรมราชานุมaha
เจดีย์ วัดประยุรวงศาวาส วรวิหาร พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๒๑) ได้รับปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชา
ปรัชญาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๕๑
- (๒๒) ได้รับรางวัล บุคคลคุณภาพแห่งปี จากมูลนิธิ
สภาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย
(มสวท.) พ.ศ. ๒๕๕๑

(๒๓) ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม อันดับที่ ๑ (Award of Excellence) จากองค์การยูเนสโก ในการบูรณะพระบรมธาตุมหาเจดีย์ของวัดประยุรวงค์วาราส วรวิหาร พ.ศ. ๒๕๕๖

สมณศักดิ์

- ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่พระเมธีธรรมากรณ์ วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

- ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่พระราชวรมนี ตรีปีฎกบัณฑิต มหาชนิสสร บวรสังฆาราม คาม瓦สี วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗

- ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพโສภณ วิมลปริยัติกิจ ตรีปีฎกบัณฑิต มหาชนิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

- ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมโภคศาสจารย์ สุนทรญาณดิลก สาหกรรมวิจิตร ตรีปีฎกบัณฑิตมหาชนิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

- ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัญชี ที่ พระพรหมบัณฑิต สิทธิธรรมประยุต วิสุทธิคีลารนิวัช ไพบูลย์เทศศาสนกิจดิลก ตรีปีฎกบัณฑิต มหาชนิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

กับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา*

พระพรหมบัณฑิต (ประยุร ธรรมจิตโต)

ขอถวายความเคารพและแสดงความนับถือแด่ท่านพระ
เจ้าฯ พระบรมราชูปถัมภ์ มีพระเดชพระคุณพระพรหมเมธี กรรมการมหาเถร
สมาคม และพระเดชพระคุณพระพรหมมนูนี กรรมการมหาเถรสมาคม
และเลขาธุการแม่กองธรรมสนามหลวง เป็นต้นเป็นประธาน
ขอเจริญพร คงค่าครูอาจารย์และท่านล่ามทุกท่าน
วันนี้เป็นโอกาสอันเป็นมงคลที่พวกเราทุกคนร่วม
กันแสดงความกตัญญูใจให้เป็นปฏิกรรมตอบท่านคุณความดีของ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ทรงก่อตั้ง
การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

* เรียนเรียงจากปฐกถาเรื่อง “สนามหลวงแผนกธรรม : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต” แสดง
เนื่องในโอกาสฉลอง ๑๐๐ ปีแห่งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ณ วัดบวรนิเวศวิหาร
เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

การศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับชาวพุทธทุกคน

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงจัดงานฉลองคริสต์มาสใหญ่กับวันที่ ๑๒ เมษายนซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติของแม่กองธรรมผู้ก่อตั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม นั้นคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ทรงนิพนธ์แบบเรียนนักธรรมเล่มแรกที่ผู้บัวชีใหม่ทุกรูปต้องศึกษา ได้รับธรรมศึกษา ก็ต้องได้อ่านหนังสือเล่มนี้กันทุกคน หนังสือที่ว่าเนี่ຍคือ novitiate ซึ่งเป็นผลงานออมตะที่มีสติในการพิมพ์มากที่สุดในบรรดาหนังสือภาษาไทย

ผลงานสำคัญที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ฝากไว้ในการพระพุทธศาสนาของไทยคือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับประชาชนทั้งปวง การศึกษาตามหลักสูตรนักธรรมที่ทรงเริ่มขึ้นเมื่อ ๑๐๐ ปีที่แล้วเป็นตัวอย่างที่ดีของการปฏิรูปการศึกษาการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เราจะเห็นได้ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมช่วยให้ชาวไทยทุกคนหันบรรพชิตและคุหสัสดิสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้เป็นครั้งแรก เพราะเป็นการเรียนการสอนธรรมในภาษาไทยที่ต่างไปจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกเดิมในยุคหนึ่งที่มุ่งศึกษาพระพุทธศาสนาผ่านภาษาบาลี

ดังนั้น การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมจึงเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับทุกคนและทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาพระพุทธศาสนา (Buddhist Education for all and all for

Buddhist Education) ด้วยการนำเสนอหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเช่นนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ทั้งนี้ เพราะพระองค์ได้ทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ชาวพุทธทุกคนหันบรรพชิตและคุหสัสดิสามารถเข้าถึงได้ด้วยหลักสูตรคู่ขนานนั้นคือ หลักสูตรนักธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณรและหลักสูตรธรรมศึกษาสำหรับคุหสัสดิ

ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมยังเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาขั้นพื้นฐาน ดังจะเห็นได้ว่าพระภิกษุสามเณรผู้บัวชีใหม่ทุกรูปต้องได้รับการศึกษาตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี หรือหลักสูตรพระนวกะ ถ้ามีครัวทราจะบัวเรียนบาลีต่อไปต้องสอบให้ได้นักธรรมชั้นตรีจึงจะมีสิทธิเข้าสอบบาลีชั้นประโยค ๑-๒ การจะสมัครเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกเป็นอย่างน้อย ถ้าประสงค์จะเป็นพระลังกาธิการผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกหรือชั้นได้ชั้นหนึ่ง ทุกวันนี้การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของฝ่ายบ้านเมือง เพราะกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้กฎหมายกระทรวงที่กำหนดให้นักธรรมชั้นเอกเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

วันนี้เราจะพาภัณฑ์ของกลับสู่อดีตเพื่อให้เห็นคุณุปการอันยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ผู้มีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ถ้าไม่มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นี้้อยู่ในคณะสงฆ์ไทย เรายังคงไม่ออกว่าวันนี้การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจะเป็นอย่างไร การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีจะพัฒนาไปอย่างไร มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งคือมหาวิทยาลัยมหามหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยจะมีวันนี้หรือไม่

การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา

ในเบื้องต้น เราอาจตั้งคำถามว่าทำไมคณะสงฆ์ไทยจึงจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม เหตุใดพระมหาภัตtriy়ไทยแต่โบราณกาลจึงทรงอุปถัมภ์การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันนอกจากจะทรงอุปถัมภ์การศึกษาพระปริยัติธรรมตามโบราณราชประเพณีแล้ว ยังได้พระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและผู้ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง

ตอบได้ว่า เพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมรวมทั้งการศึกษาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นการศึกษาเพื่อลับตาอ่ายุพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ

พระภิกษุสามเณรที่เรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม ได้เชื่อว่าเป็นศาสนายาห์รักษาธรรมดกของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพราะพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาปูนิพพานสูตรว่า พระธรรมวินัยจักเป็นศาสดาของพุทธบริษัทหลังจากที่พระพุทธองค์ดับขันธปูนิพพานไปแล้ว ตราบใดที่พุทธบริษัทยังศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ตราบันนั้นพระศาสดาก็ยังคงอยู่กับเราและพระพุทธศาสนาจะไม่อันตรธานสูญหายไปจากโลกนี้

พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงขั้นตอนแห่งการอันตรธานของพระพุทธศาสนาว่า มี ๓ ประการ

๑. **ปริยัติอันตรธาน** หมายถึงไม่มีการศึกษาพระพุทธศาสนา คือ ไม่มีการเล่าเรียนพระธรรมวินัย ไม่มีการศึกษาพระไตรปิฎก

๒. **ปฏิบัติอันตรธาน** หมายถึงไม่มีการนำเอามาสอนในพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติ

๓. **ปฏิเวชอันตรธาน** หมายถึงไม่มีการได้มาณสมบัติ ไม่มีการบรรลุมรรคผลนิพพาน

ตามว่าเมื่อพระศาสนาจะอันตรธานไปจากดินแดนใดก็ตาม อะไรมีอันตรธานไปก่อนในบรรดาปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวช

ตอบว่าปฏิเวชอันตรธานไปก่อน เวลาพระศาสนาจะสูญหายไปจากดินแดนใด ดินแดนนั้นจะไม่มีผู้บรรลุมรรคผลนิพพาน แม้กระทั้งผู้ปฏิบัติสมถกรรมฐานจนได้มาณสมบัติ ก็หาไม่ได้ นี่เรียกว่า ปฏิเวชอันตรธาน

เมื่อปัจจุบันอันตรธานแล้ว พระพุทธศาสนาอย่างไม่เชื่อว่า อันตรธานไปจากโลกนี้ ตราบเท่าที่ยังมีปริยัติและปัจจิบัติเหลืออยู่

ตามว่า ระหว่างปริยัติกับปัจจิบัติ อะไรจะอันตรธานไปก่อน

ตอบว่า ปัจจิบัติอันตรธานไปก่อน คือไม่มีการปัจจิบัติตามหลักไตรลิกขาคือ ไม่มีการรักษาคีล ไม่มีการเจริญสมารท ไม่มีการปัจจิบัติ วิปัสสนา คงเหลือแต่การศึกษาปริยัติอย่างเดียว

ตามต่อไปว่า เมื่อเหลือแต่การศึกษาปริยัติเพียงอย่างเดียว พระพุทธศาสนาจะเชื่อว่าอันตรธานไปแล้วหรือยัง

ตอบว่าพระพุทธศาสนาจะยังไม่อันตรธาน ตราบใดยังมีปริยัติ คือการเรียนการสอนพระธรรมวินัยเหลืออยู่ ตราบนั้นพระพุทธศาสนาจะไม่สูญหายไปจากโลก ดังนั้น การศึกษาปริยัติจึงเป็นพื้นฐานรองรับการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้รассказалаไว้ว่า **ສាស្ត្រិតិយា បន្ទ ប្រិយតុ ម្មានំ** การศึกษาปริยัติเป็นหลักในการดำรงอยู่ของพระศาสนา ท่านให้เหตุผลว่า **សិទ្ធិ ឬ ពេញកំសុត្រា ឡើង ប្រុះពីរិបៀបរាល់** เพราะว่าบัณฑิตศึกษาพระไตรปิฎกแล้วยอมจะทำปัจจิบัติและปัจจุបันทั้งสองอย่างให้บริบูรณ์ได้นั่นคือการการศึกษาพระปริยัติธรรมตามหลักพระไตรปิฎกยอมทำให้การปัจจิบัติถูกต้องและเกิดปัจจุบันที่แท้ตามมา ถ้าไม่มีการเรียนพระไตรปิฎก การปัจจิบัติอาจจะผิดเพี้ยน แม้ปัจจุบันที่ได้มาก็เป็นของปลอมนอกพระพุทธศาสนา

การศึกษาพระพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การศึกษาพระปริยัติธรรมมีแผนกเดียว คือการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี พระภิกขุสามเณรต้องเรียนบาลีเพื่อเข้าถึงเนื้อหาพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก การเรียนบาลีในสมัยนั้นถูกจำกัดอยู่ในวงศ์แคนเปราชาดเคลนครูที่มีคุณภาพ จึงต้องอาศัยนักปราชญ์ราชบัณฑิตคฤหัสด์มาเป็นครูสอนเป็นส่วนมาก สถานที่เรียนบาลีส่วนกลางสมัยนั้นอยู่ตามศาลารายรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้วจนกระทั่งถูกย้ายมาตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุฯ เรียกว่า **มหาธาตุวิทยาลัย** และเปิดเรียนอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒

นอกจากนี้ การเรียนบาลีในสมัยนั้นยังเป็นเรื่องยุ่งยากมาก เพราะต้องเสียเวลาเรียนอักษรข้อมาก่อน เนื่องจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีในสมัยนั้นถูกจารึกไว้ด้วยอักษรขอมในคัมภีร์ใบลานที่คัดลอกกันได้ในจำนวนจำกัด พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาบาลีที่ครบชุดมีน้อย คัมภีร์ใบลานส่วนมากถูกเก็บไว้อย่างดีในตู้พระธรรมหรือในห้อไตรของวัดและมักจะถูกมองเป็นของศักดิ์สิทธิ์มากกว่าจะเป็นตำราเรียน แม้ทุกวันนี้ถ้าใครเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรขอมลงบนผ้าขาว คนทั่วไปมักถือว่าเป็นผ้ายันต์อันศักดิ์สิทธิ์

ครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ขณะนั้นเป็นพระวชิรญาณเถระอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้คิดประดิษฐ์อักษรสำหรับเขียนและพิมพ์ภาษาบาลีขึ้นใหม่ เรียกว่า **อักษร**

อริยกะ ทรงทดลองใช้พิมพ์หนังสือสวดมนต์ภาษาบาลีแทนอักษรขอม ปรากฏว่าไม่เป็นที่นิยมจึงต้องยุติไป

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีพัฒนาการที่สำคัญต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย นั่นคือ ทรงให้ปริวรรตพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรขอมในบ้านมาเป็นพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทยแล้วจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือเป็นครั้งแรกในโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ในโอกาสที่ทรงครองราชย์ได้ ๒๕ ปีซึ่งเรียกว่าปีรัชดาภิเษก หนังสือพระไตรปิฎกชุดแรกของโลกที่จัดพิมพ์ในครั้งนั้นมีทั้งหมด ๓๙ เล่ม พิมพ์จำนวน ๑,๐๐๐ ชุด ทรงให้ส่งไปยังห้องสมุดต่างประเทศ ๒๖๐ แห่ง เมื่อคณะของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไปเยือนมหาวิทยาลัยโอลตาโนในญี่ปุ่น บรรณารักษ์ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยได้นำพระไตรปิฎกฉบับดังกล่าวออกมารอแสดงแก่คณะของเรา ปรากฏว่ายังอยู่ครบทั้ง ๓๙ เล่ม

ผลที่ตามมาจากการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นครั้งแรกในโลกก็คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเปิดการศึกษาในมหาวิทยาลัยที่วัดบวรนิเวศวิหารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ อันเป็นปีที่เพิ่งพิมพ์พระไตรปิฎกเสร็จกันเอง จากนั้นอีกสามปีถัดมา คือ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัยที่วัดมหาธาตุฯ เป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง สำหรับพุทธศาสนาและคุณธรรม

อาจกล่าวได้ว่า ถ้าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชีรญาณวโรรสไม่ทรงริเริ่มจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสำหรับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ก็อาจจะไม่มีการสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสำหรับคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายตามมา ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงเป็นเหมือนสถาปนิกที่ออกแบบ ด้านการศึกษาให้กับมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งคือมหาวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชีรญาณวโรรสทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจึงเป็นคุณุปการอันยิ่งใหญ่ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับอุดมศึกษา ตอนนี้เราจะพยายามศึกษาดูว่าเหตุใดเจ้านายสูงคักดีผู้เป็นถึงพระราชนครสุลต่านพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้จึงน้อมพระหัตถ์ไปในการผนวชเป็นพระภิกษุตลอดพระชนม์ชีพ เมื่อผนวชแล้วทรงได้รับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีจนสอบได้ประโยชน์ดีแล้วเหตุใดจึงสามารถจัดตั้งพระปริยัติธรรมแผนกรรมขึ้นมาได้

ชีวิตวัยพระยาวังและเหตุให้ผนวชเป็นพระภิกษุ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชีรญาณวโรสประสูติ เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ เป็นพระราชนครสุลต่านที่ ๕ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และเจ้าจอมมารดาแพ ดังที่นิพนธ์ไว้ในเรื่องพระประวัติตรัสรเล่า ว่า “พระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามที่ ๔ เป็นพระบรมชนกนาถของเรา เจ้าจอมมารดาแพพระสนมเอกในรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าจอมมารดาของเรา”

ในวันประสูติผนตองหนักมากทั้งที่เป็นช่วงฤดูร้อน พระบรมชนกนาถทรงเห็นว่าคล้ายกับเหตุการณ์ครั้งที่พระพุทธเจ้ากำลังประทับอยู่ใต้ร่มไม้จิกซื่อมุจลินท์ในเวลานั้นเกิดมีผนตองติดต่อกัน๗ วันพญานาคออกม้าແผ่งพังพานปักคลุมพระวรกายของพระพุทธองค์ เมื่อผนหยุดตกได้เปล่งกายเป็นม่านพมาฝ่าพระพุทธเจ้า รัชกาลที่ ๔ ทรงถือนิมิตนี้พระราชทานนามพระอโรสว่า “พระองค์เจ้ามนุษยนาค마นาพ” คนสมัยนี้มักเขียนสะกดผิดว่า “มาṇḍap” ซึ่งแปลว่า “หนุ่มแน้อย” ผสมเห็นแล้วก็อดลงสัยไม่ได้ว่าเด็กแรกเกิดจะเป็นหนุ่มน้อยในทันทีไปได้อย่างไร ต่อเมื่อเทียบเคียงกับลายพระหัตถ์ต้นฉบับ จึงพบว่า รัชกาลที่ ๔ ทรงใช้คำว่า “มาṇḍap” ซึ่งมาจากคำว่า “ਮਾਨਵ” แปลว่า เผ่าพันธุ์ของมนุษย์เป็นมนุษย์คนแรกตามตำนานในศาสนาพราหมณ์ เหตุนั้นคำว่า “มาṇḍap” จึงแปลว่า “มนุษย์หรือคน”

รัชกาลที่ ๔ เดยตรัสสถาบัตถ์สมเด็จพระสังฆราชสา(ปุสสเทว) ว่า คนที่เชื่อว่าคนมีหรือไม่ สมเด็จพระสังฆราชถาวยพระทูลว่า “ไม่มี” รัชกาลที่ ๔ ทรงเชื่อไปที่พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานาพแล้วรับสั่งว่า “นี่แหลกคนเชื่อคน” เพราะคำว่า มาṇḍap แปลว่า คน คำว่า มนุษยนาค แปลว่า คนประเสริฐ ซึ่งเป็นพระสมัญญาของพระพุทธเจ้า ดังนั้น คำว่า “มนุษยนาคมานาพ” จึงแปลว่า “คนที่เป็นคนประเสริฐ”

การศึกษาในวัยเยาว์ของพระองค์เจ้ามนุษยนาคมานาพช่วยชายภาพให้เราเห็นจุดเชื่อมต่อระหว่างบุคคลกับบุคคลใหม่ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๔ ต่อรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระองค์เจ้ามนุษยนาคมานาพมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษา ทรงเริ่มเรียนหนังสือข้อมเพื่อใช้ประกอบการเรียนภาษาบาลี แต่เรียนได้ไม่นานก็ต้องหยุดเพราะรัชกาลที่ ๔ สวรรคต พ่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับสอนภาษาอังกฤษเจ้านายขึ้นมาแทนการสอนภาษาบาลี พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานาพจึงเรียนภาษาอังกฤษตั้งแต่พระชนมายุ ๑๒ พรรษาจนมีความรู้ในภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี แต่กระนั้นพระองค์ก็ไม่ทิ้งการเรียนภาษาบาลีกับอาจารย์พิเศษประจำพระองค์ ทรงเรียนภาษาบาลีควบคู่กันไปกับภาษาอังกฤษจนสามารถแปลอրรถกถาธรรมบทได้ก่อนพนωะเป็นสามเณรเมื่อ มีพระชนมายุ ๑๕ พรรษา พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานาพพนωะเป็นสามเณรได้ ๗๘ วันก็ลาพนωะ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา ทรงรับราชการประจำในการราชเลขา ทำหน้าที่เป็นราชเลขาุณหการในทางอรรถกถาซึ่งเป็นงานในกระทรวงยุติธรรมทุกวันนี้ ตั้งแต่เข้ารับราชการแล้ว ก็ไม่น้อพระทัยไปในการพนωะ เพราะเกรงว่า “ถ้าทำอย่างนั้นดูเป็นที่ราชการเห็นแก่ประโยชน์ตัวมากเกินไป เวลาหนึ่น เลี้ยงพากสยามหนุ่มค่อนว่าพระสูงกว่า บวชอยู่ไม่ได้ทำประโยชน์อย่างได้อย่างหนึ่งให้แก่แผ่นดิน ที่เกียจ กินแล้วอน รับบำรุงของแผ่นดินเสียเปล่า ฝ่ายเรามิ่งเห็นถึงอย่างนั้น เห็นว่า พระสูงชี้แจ้งตั้งใจทำดีแต่เป็นเฉพาะตัว... ยังไม่มี

ญาณพожะเห็นกังวลขวางไปว่า พระสังฆ์ได้ทำประโภชันแก่แผ่นดินมากเหมือนกัน มีสั่งสอนให้คุณประพฤติดี เอาธุระในการเล่าเรียนของเด็กบุตรหลาน ราชภูมิเป็นอาทิ ข้อสำคัญคือ เป็นทางเชื่อมให้สนิทในระหว่างรัฐบาลกับราษฎร ในครั้งก่อน พระสังฆ์ยังเป็นกำลังของแผ่นดินมากกว่าเดี่ยวนี้ ญาณเช่นนี้ยังไม่ผุด จึงกระดูกเพื่อจะลงพระราชบัญญัติไว้ แต่ยังคงไปดำเนินการอุปचามายและเรียนภาษาตามคธรรมอยู่ตามเดิม”

เมื่อรัชกาลที่ ๕ทรงทราบว่า พระองค์เจ้ามุชยนาคมานพทรงมีพระอุปนิสัยชอบเข้าวัดบวชนิเวศวิหารสันหนาธรรมกับพระอุปัชฌาย์คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาป่าวเรศวริยalign: right;"> ลังกรณ์ จึงทรงชักชวนให้ผนวชเป็นพระภิกษุ พระองค์เจ้ามุชยนาคมานพกราบทูลว่าถ้าผนวช เกรงจะทิ้งราชการ รัชกาลที่ ๕ ทรงอธิบายว่า การผนวชไม่ใช่ทิ้งราชการ แต่เป็นการช่วยราชการ พระองค์เจ้ามุชยนาคมานพ จึงรู้สึกประทับใจที่จะผนวช เมื่อมีพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษา จึงทรงผนวชเป็นพระภิกษุที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในปี ๒๔๒๒ มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาป่าวเรศวริยalign: right;"> ลังกรณ์แห่งวัดบวชนิเวศวิหารเป็นพระอุปัชฌาย์ พระจันทร์โคจารุณ (จนทร์สี) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อผนวชแล้วได้ไปประทับอยู่จำพรรษาแรกที่วัดบวชนิเวศวิหาร

ขณะที่พระภิกษุพระองค์เจ้ามุชยนาคมานพประทับอยู่จำพรรษาที่วัดบวชนิเวศวิหารนั้น รัชกาลที่ ๕ เสด็จฯ ถวายผู้มุเทียน

พระชาหีวัดและทรงกราบพระภิกษุพระองค์เจ้ามุชยนาคมานพ ก้าวได้เห็นพระเจ้าแผ่นดินทรงกราบตอนเอองทำให้พระภิกษุใหม่พระองค์นี้ตัดสินพระทัยว่าจะผนวชตลอดชีวิต ดังความตอนหนึ่งในพระประวัติตรัสเล่า ว่า “เรานึกสลดใจว่า โดยฐานเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็เป็นเจ้าของเรา โดยฐานเนื่องในพระราชนค์เดียวกัน ท่านก็เป็นพระเชษฐะของเรา โดยฐานเป็นผู้แนะนำราชการพระราชนานท่านก็เป็นครูของเรา เห็นท่านทรงกราบ เมื่จะนึกว่า ท่านทรงแสดงเคารพแก่ชัยพระอรหันต์ต่างหาก ก็ยังคงใจไม่ลง ไม่平坦จะให้เสียความว่างพระราชนฤทธิ์ของท่าน ไม่平坦จะให้ท่านทดสอบพระเนตรเห็นเราผู้ที่ท่านทรงกราบแล้วถือเพศเป็นคุณหลัก อีก เรากลังใจว่าจะไม่ลืกในเวลาอันนั้น แต่หาได้ทุกไม่”

หลังพ้นพรรษาแรกแล้วพระภิกษุพระองค์เจ้ามุชยนาคมานพย้ายไปอยู่กับพระกรรมวาจาจารย์ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม โดยประทับอยู่จำพรรษาที่วัดนี้เป็นเวลา ๒ ปี ในระหว่างที่ประทับอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ทรงคึกษาภาษาบาลีต่อไปจนได้แปลปฐมสัมนตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัย อันเป็นหลักสูตรประโยชน์ ๗

เป็นเปรียญและรับสมณศักดิ์

ในระหว่างพระชาหี ๓ รัชกาลที่ ๕ ทรงทราบว่า ถ้าผนวชได้ ๓ พรรษา จะทรงตั้งเป็นพระราชาคณะและเป็นเจ้าต่างกรม โดยมีเงื่อนไขว่าต้องเข้าสอบแปลบาลีเป็นเปรียญเสียก่อน พระภิกษุ

พระองค์เจ้ามุนุษยนาคมานพจึงตัดสินพระทัยว่าจะเข้าสอบแปลบาลี หลังพ้นพระชาที่ ๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการจัดสอบบาลีสนามหลวงทุกสามปี วิชาที่สอบໄ่าวิชาเดียว คือวิชาแปลมคอหรือบาลีเป็นภาษาไทย การสอบใช้วิธีแปลปากเปล่า ในปี ๒๔๒๔ อันเป็นปีที่พระภิกขุพระองค์เจ้ามุนุษยนาคมานพเข้าสอบนั้น สนามสอบใช้พระที่นั่งบรมราชสุลตมโหนฟาร์ในพระบรมหาราชวัง เป็นสถานที่สอบ รัชกาลที่ ๕ เสด็จฯ มาเป็นองค์ประธานในการสอบครั้งนั้นด้วย นี่เรียกว่าการสอบบาลีสนามหลวงสมบูรณ์แบบ เพราะเป็นการสอบบาลีที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศกำหนดสอบ ทรงอุปถัมภ์การสอบและเสด็จฯ มาเป็นองค์ประธานในการสอบ

คณะกรรมการสอบบาลีสนามหลวงในปีนั้นมี ๑๐ รูป มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปารุสการณ์เป็นองค์ประธาน มีหน้าที่ทักษิณการแปลของผู้เข้าสอบ ถ้าถูกทักษิณ ผู้เข้าสอบต้องแปลยกย้ายให้ถูกใจกรรมการ ถ้ายังไม่เป็นที่พอใจต้องออกไปพักรอจากห้องสอบเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้าสอบรูปอื่นเข้ามาแปลต่อหน้ากรรมการลับกันไปซึ่งในการสอบวันหนึ่งจะมีผู้เข้าสอบเพียง ๕ รูปเท่านั้น

ในภาคเช้าของวันสอบ ผู้เข้าสอบต้องจับสลากข้อสอบที่กรรมการกำหนดไว้ล่วงหน้า โดยเขียนข้อความในสลากว่าให้ผู้เข้าสอบแปลตั้งแต่หนึ่งถึงหก จากนั้นผู้เข้าสอบจะไปรับผูกใบลานซึ่ง

มีข้อความภาษาบาลีต่างตามสลากระหว่างที่จับได้ ใบลาน ๑ ผูกเรียกว่า ๑ ประโยชน์ในการสอบท่านให้แปลวันละประโยชน์ค้างค้างแล้วผ่านก็จับสลากแปลประโยชน์สูงขึ้นไปในวันรุ่งขึ้น ดังนั้น ในฤดูการสอบแต่ละครั้งอาจจะมีผู้เข้าสอบบางคนแปลผ่านตั้งแต่ประโยชน์ต้นจนถึงประโยชน์สูงสุด คือประโยชน์ ๙ อย่าลืมว่าผู้เข้าสอบมีเวลาเตรียมสอบนานถึง ๓ ปีจึงได้เข้าสอบครั้งหนึ่ง ผู้เข้าสอบจึงหัวใจเปลี่ยนให้ได้ประโยชน์มากที่สุดในการสอบแต่ละครั้ง เพราะถ้าสอบตกครั้งนี้ก็ต้องรอไปอีก ๓ ปีจึงจะได้แก้ตัว

การสอบบาลีแต่ละวันเริ่มเวลาป่ายสองโมงและดำเนินไปจนถึงเวลา มีค่ำ ในสมัยโบราณ เมื่อถึงเวลา มีค่ำ คณะกรรมการจุดเทียนที่ทำจากขี้ผึ้งหนัก ๑ บาท ผู้เข้าสอบหั้ง ๕ รูปต้องแปลให้จบก่อนเทียนดับ ถ้ารูปใดถูกกรรมการหักหัวงแล้วยังแปลไม่ได้ก็จะออกไปนอกห้องสอบเพื่อเปิดโอกาสให้รูปอื่นเข้ามาแปลต่อ เมื่อรูปอื่นแปลต่อไปไม่ได้ตนเองจึงจะกลับเข้ามาแปลใหม่ลับกันไปอย่างนี้ทั้ง ๕ รูป ถ้ารูปใดแปลจบก่อนเทียนดับ รูปนั้นสอบได้ ส่วนรูปที่แปลไม่จบก่อนเทียนดับ ถูกปรับตก

ในสมัยที่พระภิกขุพระองค์เจ้ามุนุษยนาคมานพเข้าสอบนั้น คณะกรรมการใช้น้ำพิกาเป็นเครื่องกำหนดเวลาสอบ คือ สำหรับผู้สอบประโยชน์ ๓ คณะกรรมการให้เวลาแปลหนึ่งชั่วโมงครึ่ง ผู้สอบประโยชน์ ๕ ขึ้นไป ให้เวลาแปลสองชั่วโมง

ตามปกติผู้เข้าสอบประโยชน์ค ๓ ต้องแปลอրรถกถาธรรมบท ๓ ผูกหรือ ๓ ประโยชน์จึงสอบได้ แต่เนื่องจากพระภิกขุพระองค์เจ้า มนูชยนาคมานพเป็นเจ้านาย คณะกรรมการจึงกำหนดให้แปลเพียง ๒ ประโยชน์ คือแปลอรรถกถาธรรมบทบันตันกับบันปลายอย่างละ ประโยชน์

พระภิกขุพระองค์เจ้ามนูชยนาคมานพสอบแปลอรรถกถาธรรมบทได้วันละประโยชน์ ทรงใช้เวลา ๒ วันสอบได้ประโยชน์ ๓ จึงมีสิทธิ์สอบแปลประโยชน์ ๔ ในวันถัดไป

ในการสอบประโยชน์ ๔ ทรงจับลากได้ประโยชน์คงคลัตตาที่ปืนบันตัน ผูกที่ ๔ ทรงแปลได้ดี สอบได้ประโยชน์ ๔ ในวันนั้น จึงมีสิทธิ์สอบประโยชน์ ๕ ในวันรุ่งขึ้น

ในการสอบประโยชน์ ๕ ทรงจับลากแปลสารัตถลังคหะ ผูกที่ ๕ และทรงสอบประโยชน์ ๕ ได้ในวันนั้น ถ้ามีพระประสงค์ก็มีสิทธิ์สอบประโยชน์ ๖ และประโยชน์สูงขึ้นไปเรื่อยๆ แต่ทรงหยุดไว้ที่ประโยชน์ ๕ ไม่สอบต่อ เพราะได้ทรงตัดสินพระทัยไว้ล่วงหน้าแล้วว่า พระบรมราชชนกนาถคือรัชกาลที่ ๔ ขณะที่ทรงผนวชแปลได้ ๕ ประโยชน์ พระองค์ ก็จะแปลเพียง ๕ ประโยชน์เท่ากัน ดังความตอนหนึ่งในพระประวัติตรัส เล่าที่ว่า “ในการที่เราเข้าแปลหนังสือสอบความรู้ปริยัติธรรมนั้น จัดไว้แต่ต้นว่าจะให้แปล ๕ ประโยชน์เท่าทูลกระหม่อม”

ขณะที่สอบได้ประโยชน์ ๕ นั้น พระภิกขุพระองค์เจ้ามนูชยนาคมานพผนวชเป็นพระภิกขุได้ ๓ พระชา ประทับอยู่ที่วัดมกุฏ

กษัตริยาราม เมื่อสอบบาลีได้แล้ว ทรงย้ายกลับมาประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารเพื่อเตรียมการรับกรรมและสมณศักดิ์ คำว่า “รับกรรม” ในที่นี้ หมายถึงรับการสถาปนาอิสริยยศจากรัชกาลที่ ๕ และการรับกรรมที่ว่านี้ถือว่าเป็นการรับพระราชทานสมณศักดิ์ไปในตัว

ตามปกติ เจ้านายในราชสกุลมียศ ๒ พระ伽ท คือสกุลยศ หมายถึงยศที่เกิดมาเป็นเจ้าชั้นได้ชั้นหนึ่งในเบื้องต้นคือเป็นยศที่ได้มาโดยกำเนิด เช่น การเป็นพระองค์เจ้ามนูชยนาคมานพนี้เป็นสกุลยศ

ยศอีกพระ伽ทหนึ่งคืออิสริยยศที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทาน แต่งตั้งเจ้านายที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยดี ดังเช่นกรณีของพระภิกขุพระองค์เจ้ามนูชยนาคมานพ ได้รับพระราชทานสถาปนาอิสริยยศในครั้งแรกนี้เป็นกรรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ จากนั้นได้รับการเลื่อนอิสริยยศเป็นกรรมหลวงวชิรญาณวโรรสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ และได้รับการเลื่อนอิสริยยศขั้นสูงสุดเป็นกรรมพระยาวชิรญาณวโรรสเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓

การที่ทรงได้รับพระอิสริยยศดังกล่าวมาเรียกว่า “รับกรรม” ในสมัยนั้น การรับกรรมของพระภิกขุที่เป็นเจ้านายเท่ากับ “รับสมณศักดิ์” ไปพร้อมกัน นั่นคือการได้รับพระราชทานอิสริยยศเป็นกรรมหมื่นวชิรญาณวโรรส หมายถึงว่าทรงได้รับการสถาปนาเป็นพระราชา คณะชั้นเจ้าคณะรองหรือรองสมเด็จพระราชาคณะมีฐานานุศักดิ์ ตั้งฐานานุกรรมได้ ๘ รูป ขณะรับสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองนั้น กรรมหมื่นวชิรญาณวโรรสผนวชได้เพียง ๓ พระชา

เหตุผลในการสถาปนาในครั้งนั้นเป็นไปตามประกาศพระบรมราชโองการตอนหนึ่งที่ว่า “เมื่ออายุยังน้อยอยู่ แต่ได้เปลี่ยนสีเป็นบารีญ ได้ทรงเห็นปริชาสามารถประกอบกับความรู้ทางโลก ทรงหวังพระราชหฤทัยว่า จะเป็นหลักในพระพุทธศาสนาต่อไปข้างหน้าได้ จึงทรงตั้งเป็นพระองค์เจ้าต่างกรรมยุกยุ่งขึ้นไว้ในบัดนี้”

เปิดการศึกษาในมหาวิทยาลัย

นับแต่นั้นมา กรมหมื่นวชิรญาณวโรสทรงเป็นหลักในพระบวรพุทธศาสนาสมดังพระราชปณิธานของรัชกาลที่ ๕ กรมหมื่นวชิรญาณวโรสทรงเจริญรุ่งเรืองในพระศาสนาโดยลำดับกล่าวคือ ทรงเป็นเจ้าอาวาสครองวัดบวนนิเวศวิหาร สืบต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาป่าวเรศวรวิไชยลงกรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตซึ่งเท่ากับเป็นสมเด็จพระราชาคณะ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ และทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

ขณะเป็นเจ้าอาวาสครองวัดบวนนิเวศวิหาร ได้ทรงจัดการศึกษาแผนใหม่ด้วยการเปิดดำเนินการศึกษาในมหาวิทยาลัยโดยพระบรมราชนูญาตของรัชกาลที่ ๕ โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสามเณร
๒. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและของต่างประเทศ

๓. เพื่อเป็นสถานที่เผยแพร่พระพุทธศาสนา

การศึกษาในมหาวิทยาลัย เป็นการการศึกษาแผนใหม่ คือ เล่าเรียนพระปริยัติธรรมແนกบาลีประกอบกับวิชาการอื่นๆ “ตามหลักสูตรของวิทยาลัยที่ตั้งขึ้นเพื่อจุ่งเข้าเรียนบาลี” การสอบความรู้ไม่ใช้วิธีสอบปากเปล่าเหมือนการสอบบาลีสนา�หลวงที่กำลังใช้อยู่ในยุคนั้น แต่ทรงใช้วิธีดัดผลด้วยการเขียนตอบชี้ทรงเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก พระภิกษุสามเณรที่สอบไปได้ตามหลักสูตรนี้ก็ทรงตั้งเป็นเบรียญเช่นเดียวกับผู้สอบไปได้ในสนา�หลวง เรียกว่า “เบรียญมหาภูมิ” หลักสูตรพระปริยัติธรรมแบบมหาภูมิได้ดำเนินการอยู่เพียง ๘ ปีก็เลิกไป ด้วยเหตุผลที่ทรงนิพนธ์ไว้ในต้นนานวัดบวนนิเวศวิหาร ว่า “การเรียนการสอบยากกว่าเรียนและแปลด้วยปาก ยังมีทางอันจะเลือกได้อยู่ก็ย่อมมีผู้เลือกเอาข้างง่ายมากกว่า จึงปลูกไม่ติด ในที่สุด ต้องเลิกการสอนการสอบโดยวิธีนี้ ส่งนักเรียนเข้าแปลในสนามหลวงตามธรรมเนียมเดิม”

มหาวิทยาลัยที่ได้ยุติการจัดการศึกษาไปนั้นได้รื้อฟื้นการดำเนินการจัดการศึกษาขึ้นมาใหม่ในรูปแบบมหาวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ ต่อจากนั้นในปี ๒๔๙๐ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ประกาศรื้อฟื้นกิจการขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกัน มหาวิทยาลัยสงข์หันสองแห่งได้จัดการศึกษาพระพุทธศาสนาประยุกต์เข้ากับวิชาการสมัยใหม่ตามแนวที่กรมหมื่นวชิรญาณวโรสทรงวางไว้ เมื่อ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา จนกระทั่งในปัจจุบันมหาวิทยาลัยสงข์หันสองแห่งมีพระ

ราชบัณฑิตยบอร์ดองค์สานภพอย่างเป็นทางการและได้รับทุนเล่าเรียน หลวงอุปถัมภ์การศึกษาเช่นเดียวกับที่อุปถัมภ์พระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ในปี ๒๔๔๕ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัณฑิตคณะสังฆ์ฉบับแรกเรียกว่าพระราชบัณฑิตลักษณะปักครองคณะสังฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งบัญญัติให้มีคณะพระมหาเถระเป็นที่ปรึกษาของพระมหาบัณฑิร์ ในด้านการพระศาสนาเรียกว่า **มหาเถรสมาคม** ประกอบด้วยสมเด็จเจ้าคณะใหญ่ ๔ รูปและเจ้าคณะรองอิก ๔ รูปที่ปักครองคณะสังฆ์ใน๔ คณะ(หน)คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติกา และคณะกลาง “ข้อการธุระในพระศาสนาหรือในลัทธมนตรล ซึ่งได้โปรดให้พระมหาเถระหันนี้ ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคม ตั้งแต่ ๔ พระองค์ขึ้นไป คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้น ให้เป็นลิทธิ์ขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์ หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้” (มาตรา ๔)

ในช่วงที่พระราชบัณฑิตนี้ใช้บังคับในสมัยรัชกาลที่ ๕ ไม่มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ทรงปฏิบัติหน้าที่ประธานมหาเถรสมาคมจนสิ้นรัชกาลและได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาสมณะหรือสมเด็จพระสังฆราชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๖

เมื่อทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีจากแบบแปลปากเปล่ามาเป็นแบบเขียนตอบ ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ทรงทดลอง

ใช้ในมหาวิทยาลัยมาก่อน โดยทรงเริ่มใช้วิธีนี้ในการสอบบาลีสนามหลวงเป็นครั้งแรกสำหรับชั้นประโยค ๑ และประโยค ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ เมื่อทรงเห็นว่าได้ผลดีจึงได้ประกาศใช้อย่างเป็นการในการสอบบาลีสนามหลวงทุกประโยคใน พ.ศ. ๒๔๕๘ นอกจากนี้ยังทรงปรับปรุงหลักสูตรบาลีประจำต่างๆ และทรงนิพนธ์ตำราบาลีไวยากรณ์ขึ้น สำหรับเป็นหลักสูตรในการศึกษาภาษาบาลี ที่ยังคงใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

กำเนิดการศึกษาแผนกรรม

ในระยะໄລ่เลี่ยกันนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนพระธรรมวินัยในภาษาไทยเรียกว่าการศึกษาแผนกรรมขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อให้พระภิกษุสามเณรสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้โดยสะดวกและอย่างทั่วถึงทั้งประเทศ หลักสูตรนั้นกรรมนี้มีพัฒนาการลีบเนื่องจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงประกาศใช้พระราชบัณฑิตลักษณะแทนที่ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘

พระราชบัณฑิตนี้กำหนดให้ชายไทยที่มีอายุ ๑๙-๒๐ ปี ต้องเข้ารับการคัดเลือกเป็นทหารทุกคน ยกเว้นพระภิกษุทั่วไป ส่วนสามเณรจะได้รับยกเว้นเฉพาะสามเณรที่รู้ธรรม กระทรวงธรรมการจึงขอให้มหาเถรสมาคมกำหนดองค์สามเณรรู้ธรรมขึ้นเพื่อใช้เป็นคุณสมบัติในการยกเว้นสามเณรให้ไม่ต้องถูกแทนที่ทหาร สมเด็จพระมหา

สมณเจ้าฯ ทรงเรียกประชุมมหาเถรสมาคมเพื่อพิจารณาเรื่องนี้ ในปี ๒๔๕๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงประภัต่อที่ประชุมว่า

“เมื่อศก ๑๗๔ ได้มีพระราชบัญญัติเกณฑ์ห้าร ในนั้นยกเว้น กิจขุทั่วไป แต่สามเณรยกเว้นโดยเอกสาร เนพาะแต่สามเณรรู้ธรรม การกำหนดองค์ของสามเณรรู้ธรรมนี้ เจ้าหน้าที่อื่นๆขอให้กระทรวง ธรรมการเป็นผู้กำหนดให้ จึงเชิญท่านทั้งหลายมาเพื่อจะให้ช่วยกัน กำหนด เราไม่มีอำนาจที่จะออกความเห็นวินิจฉัยพระราชบัญญัติเมื่อ ตั้งขึ้นแล้ว เป็นหน้าที่ของเรานี่จะต้องอนุวัติตาม”

ที่ประชุมมหาเถรสมาคมได้ข้อสรุปว่า “เห็นควรเอาไว้แต่ สามเณรที่จะเป็นคนเรียนรู้ และทำประโยชน์ให้แก่พระศาสนาได้” และมีมติให้สอบวัดความรู้สามเณรตามองค์ของสามเณรรู้ธรรม ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ จำนวน ๓ วิชา ประกอบด้วย

ธรรมวิภาคในนาโภวاث

แต่งความแก้กระทุกธรรม

แปลภาษาหมายหรือบาลีเฉพาะนิทานในอรรถกถาธรรมบท

สามเณรที่สอบได้ตามองค์ของสามเณรรู้ธรรมนี้จะได้รับการ ผ่อนผันไม่ต้องไปเข้ารับการคัดเลือกเป็นห้าร ส่วนสามเณรที่สอบ ตกต้องไปเข้ารับการคัดเลือกเป็นห้าร การสอบໄล่ทำนองนี้เคยมี มาแล้วในอดีต ดังที่จดหมายเหตุลา ลูเบร์ บันทึกเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐ ไว้ว่า ในสมัยสมเด็จพระนราายณ์มหาราช พระกิจขุสามเณรได้รับ พระบรมราชูปถัมภ์เป็นอย่างดี มีคนนิยมบัวเรียนกันมากมาย คน

หนุ่มมักหลบเลี่ยงราชการออกไปบัวช สมเด็จพระนราายณ์มหาราช จึงทรงให้ออกหลวงสรคักดีเป็นแม่กองประชุมลงชี้สอบความรู้ พระกิจขุสามเณร ปรากฏว่าพระกิจขุสามเณรที่หลบเลี่ยงราชการ ออกไปบัวช สอบได้ความชัดว่าไม่มีความรู้ในทางศาสนา ถูกบังคับ ให้ลาลิกขาเป็นอันมาก

เมื่อกระทรวงกลาโหมยอมรับองค์สามเณรรู้ธรรมแล้ว สมเด็จ พระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพัฒนาหลักสูตรองค์สามเณรรู้ธรรมให้เป็น หลักสูตรนักธรรมสำหรับจัดการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย แก่พระกิจขุสามเณรโดยทั่วไปซึ่งจะเป็นทางให้กิจขุสามเณรมีความ รู้ธรรมวินัยทั่วถึง ดังที่พระองค์ได้ทรงอธิบายแก่ที่ประชุมมหาเถร สมาคม เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ว่า

“ความรู้ธรรมอย่างสามเณรนี้ ได้ทรงเริ่มจัดมานานแล้ว ตรัสรสเล่า จำเดิมแต่เหตุประภาแต่งนาโภวัตทั้น และได้ใช้ฝึกสอนในสำนักของ พระองค์เอง และวัดอื่นได้รับใช้ตามอย่างได้ผลดีทั้งผู้ยังบวชอยู่และ ผู้ลีกไปแล้ว เมื่อกำหนดองค์สามเณรรู้ธรรมทรงเห็นว่า จะขยายความ รู้ธรรมถึงชั้นนี้ได้ จึงได้ทรงหลักสูตร(นักธรรม)ขึ้น... ทรงอาศัยหลัก ในพระวินัยที่จัดกิจขุเป็น ๓ จำพวก คือ เกราะ ๑ มัชณิมະ ๑ นาภะ ๑ หลักสูตรที่ตั้งขึ้นทั้ง ๒ ประโยชน์ ทั้งสามัญและวิสามัญนี้ จัดเป็นวง ภูมิ เป็นความรู้นักกิจขุเป็นภูมิตัน ต่อไปจะคิดขยายให้ถึงมัชณิ ภูมิ และเกรภูมิ บำรุงความรู้ให้ลึกโดยลำดับ และจะให้เข้ากันได้กับ หลักสูตรปริยัติที่ใช้อยู่บัดนี้”

สมเด็จมหาสมณเจ้าฯ ทรงบันทึกเรื่องเดียวกันนี้ไว้ใน ดำเนิน
วัดบวรนิเวศวิหาร ว่า พระองค์ทรงนิพนธ์หนังสือนวนิยายสำหรับ
เป็นคู่มือสอนพระภิกษุสามเณรbatchใหม่ให้เรียนพระธรรมวินัยใน
ภาษาไทยที่วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงทำเป็นการส่วนพระองค์ในหน้าที่
พระอุปัชฌาย์ ต่อมาเมื่อการสอนพระธรรมวินัยในภาษาไทยได้รับ
ความนิยมแพร่หลายไปตามวัดธรรมยุตอื่นๆ พระองค์จึงมีดำริที่จะ
สอนพระภิกษุสามเณรเก่าด้วย ขณะนั้น จึงได้ทรงนำเอาแนวพระดำริ
ที่ทรงจัดขึ้นในวันบวรนิเวศวิหารนั้นมาจัดเป็นหลักสูตรองค์ของ
สามเณรรูปธรรม จากนั้นทรงพัฒนาหลักสูตรองค์ของสามเณรรูปธรรม
ให้เป็นหลักสูตรนักธรรมและเสนอที่ประชุมมหาเถรสมาคมให้รับเป็น
หลักสูตรการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรทั่วไปโดยแบ่งออกเป็น
๓ ชั้น คือ (๑) นักธรรมชั้นตรีเทียบได้กับนักกฎหมาย (๒) นักธรรมชั้น^๔
โทเทียบได้กับมัชณิมกฎหมาย และ (๓) นักธรรมชั้นเอกเทียบเท่ากฎหมาย ทั้ง
จะจัดการศึกษาธรรมวินัยในภาษาไทยดังกล่าวให้เชื่อมโยงกับการ
ศึกษาปริยัติธรรมแผนกบาลีที่มีมาแต่เดิมอีกด้วย

พระยาวิสุทธิสุริย์ศักดิ์ เสนอบดีกรีระหว่างธรรมการได้นำแนว
พระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ที่ทรงประภาในที่ประชุม
มหาเถรสมาคมขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมังกูฎากล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เพื่อขอพระบรมราชานุญาตจัดการศึกษาตาม
หลักสูตรนักธรรม รัชกาลที่ ๖ ทรงอนุญาตให้จัดการศึกษาตาม
หลักสูตรนักธรรมได้ รายละเอียดปรากฏตามพระราชบัญญัติฉบับเลข
ดังต่อไปนี้

วันที่ ๒๗ มีนาคม รัตนโกสินทร์ ๑๓๐ (พ.ศ.๒๔๕๔)
ถึง พระยาวิสุทธิสุริย์ศักดิ์

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๔๖๗/๘๖๙๔ ลงวันที่ ๒๓ เดือนนี้ ว่า
สมเด็จกรมพระยาวชิรญาณ วงศ์ ทรงพระดำริจะจัดการศึกษา
ของภิกษุสามเณรให้เจริญขึ้น ได้ทรงแบ่งการศึกษาเป็น ๓ ชั้น ตาม
หลักพระวินัย ซึ่งจัดภิกษุเป็น ๓ พาก คือ เกระ มัชณิม และนาภ
จะทรงรวมการเรียนพระปริยัติธรรม การเรียนนวนิยาย กับการ
เรียนความรู้ธรรมของสามเณรที่จัดใหม่ให้เข้ากับกลมเกลียวกัน เป็น
ต้น จะให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ในชั้นนาภ ต่อไป จะให้ถึงได้ผล
เป็นทางเลือกพระภิกษุเป็นเจ้าอาวาส และเลือกหาผู้เป็นเจ้าคณา
ได้ทรงร่วงพระดำริชุมนุมกระแสในวัดพระคริรัตนศาสดาราม ปรึกษา
تكلงตั้งหลักสูตรในชั้นนาภขึ้นชั้นหนึ่ง ยังต่อไปอีก ๒ ชั้น จะขยาย
การขึ้นในภายหน้า ส่งลำเนาลายพระหัตถ์ และรายงานการประชุม
เถรสมาคมและพระดำริในเรื่องนี้ มาขออนุญาตนั้น ทราบแล้ว
อนุญาต.

(พระบรมนามกิจ) สมยมินทร์

พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่แสดงว่า
การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็น

ทางการโดยพระบรมราชานุญาตของพระมหาปัจตริย์เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๔ นับแต่นั้นเป็นต้นมา การศึกษาพระปริยัติธรรม ในประเทศไทยจึงมี ๒ แผนก คือ พระปริยัติธรรมแผนกบาลี และ พระปริยัติธรรมแผนกธรรม

เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงจัดทำหลักสูตรองค์นักธรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยแบ่งหลักสูตร เป็น ๒ อย่างคือ อย่างสามัญ ให้เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และ เรียงความแก้กระทุกธรรม และอย่างวิสามัญ ให้เรียนบาลีเพิ่มเข้ามา โดยกำหนดให้เปลี่ยนสถาบันเป็นสถาบันเรียนบาลีไวยากรณ์ และลัมพันธ์ หลักสูตรแต่ละอย่างแบ่งออกเป็น ๒ ประโยชน์

อย่างสามัญ จะจัดทั่วไปเป็นแบบเดียวกันทั้งในกรุงในหัวเมือง ผู้สอบได้อย่างสามัญเพียงประโยชน์ ๑ ได้รับยกเว้นเกณฑ์ทหารสอบ ได้ทั้ง ๒ ประโยชน์ เป็นนักธรรม ๒ ประโยชน์

อย่างวิสามัญ จะจัดเฉพาะในกรุงเทพฯ ผู้สอบได้อย่างวิสามัญ ทั้ง ๒ ประโยชน์ ได้เป็นเปรียญ ๒ ประโยชน์ เทียบเท่าเปรียญบาลี ๓ ประโยชน์

เมื่อพ.ศ. ๒๕๕๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงปรับปรุง หลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยรวมองค์นักธรรมประโยชน์ ๑ และประโยชน์ ๒ เข้าด้วยกันเป็น “นักธรรมชั้นตรี” และกำหนด หลักสูตรสอบความรู้กิจขุสามเณรเป็น ๕ วิชาคือ เรียงความแก้กระทุ ธรรม ธรรมวิภาค ต้านทาน (พุทธประวัติ) และวินัยบัญญัติ โดยเพิ่ม

หมวดคิหิปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ ในการครองชีวิตในเพศคฤหัสถ์สำหรับผู้จำเป็นต้องลาสิกขาออกไป สำหรับสามเณร ให้เว้นวิชานัยบัญญัติไว้ก่อนจนกว่าอุปสมบทแล้ว จึงสอบวินัยบัญญัติ

สำหรับการสอบนักธรรมชั้นตรีในพ.ศ. ๒๕๕๖ นั้น สมเด็จพระ มหาสมณเจ้าฯ ทรงให้ใช้วิธีเขียนตอบ ในช่วงนี้การสอบบาลีสنانม หลวงส่วนใหญ่ยังใช้วิธีแปลปากเปล่าอยู่ ยกเว้นชั้นประโยชน์ ๑ และ ประโยชน์ ๒ ที่ทรงให้ทดลองสอบโดยวิธีเขียนตอบตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๕ การใช้วิธีเขียนตอบในการสอบบาลีสنانมหลวงทุกประโยชน์เริ่มมีขึ้น ใน พ.ศ. ๒๕๕๘

นักธรรมชั้นโทเปิดสอบครั้งแรก เมื่อพ.ศ. ๒๕๖๐ มี ๕ วิชาเช่น เดียวกันกับนักธรรมชั้นตรี แต่เนื้อหาล้วนเล็กต่างกัน ส่วนนักธรรม ชั้นเอกได้เปิดสอบครั้งแรกเมื่อพ.ศ. ๒๕๖๔ หลังจากที่สมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวงศ์ สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระ สังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรลิริวัฒน์ วัดราชบพิธฯ ได้ทรงจัดทำ หลักสูตรนักธรรมชั้นเอกขึ้นโดยมี ๕ วิชาเช่นเดียวกัน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงประทานแนวพระดำริให้การ ศึกษาตามหลักสูตรนักธรรมเชื่อมโยงกับการศึกษาปริยัติธรรม แผนกบาลีที่มีมาแต่เดิมว่า “กิจชุลามเณรที่จะสอบบาลีเป็นเปรียญ ๓ ประโยชน์ ต้องสอบได้อย่างนักธรรมประโยชน์ ๒ สามัญมาก่อนแล้ว เมื่อสอบบาลีได้ออกองค์หนึ่ง จักเป็นเปรียญชั้นตรี ได้แก่นวกภูมิ หรือ เรียนกันบ้างประโยชน์คือ เปรียญธรรม ๓ ประโยชน์ ก็ได้”

การเชื่อมโยงหลักสูตรนักธรรมเข้ากับหลักสูตรบาลีอย่างนี้ทำให้หลักสูตรนักธรรมเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานในด้านพระพุทธศาสนา การสอบนักธรรมที่เป็นพื้นฐานของการสอบเปรียญเช่นนี้เริ่มใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ต่อมาเมื่อมีหลักสูตรนักธรรมครบห้องสามชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก มหาเถรสมาคมได้กำหนดให้ผู้จะเข้าสอบเปรียญตรีคือประโยชน์ ๑ - ๒ - ๓ ต้องสอบได้นักธรรมชั้นตรีก่อน ผู้จะเข้าสอบเปรียญโทคือประโยชน์ ๔ - ๕ - ๖ ต้องสอบได้นักธรรมชั้นโทก่อน และผู้จะเข้าสอบเปรียญเอกคือประโยชน์ ๗ - ๘ - ๙ ต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกก่อน ดังนั้น จึงมีคำเรียกมหาเปรียญขึ้นมาใหม่โดยการนำเอาเปรียญบาลีเข้ากับนักธรรม เรียกว่า **เปรียญธรรม** ใช้คำย่อว่า **ป.ธ.** เช่น พระมหาเริ่มเป็นเปรียญธรรม ๕ ประโยชน์ (ป.ธ.๕) ส่วนผู้สอบเปรียญได้ก่อนพ.ศ. ๒๔๕๗ ให้ระบุว่าเป็นเปรียญกี่ประโยชน์ เช่น พระภิกษุพระองค์เจ้ามนูชยนาคmanap เปรียญ ๔ ประโยชน์ (ป.๔)

ธรรมศึกษาเป็นการศึกษาสำหรับประชาชน

การศึกษาตามหลักสูตรนักธรรมที่ใช้ภาษาไทยเรียนพระธรรมวินัยนี้กล้ายเป็นเรื่องง่ายกว่าการเรียนพระธรรมวินัยในภาษาบาลีที่มีมาแต่เดิม เมื่อจัดดำเนินการสอนการสอบนักธรรมไปได้ไม่นานปรากฏว่า หลักสูตรนักธรรมเป็นที่นิยมกันแพร่หลายในวงการคณะสงฆ์ พระภิกษุสามเณรผู้สอบได้นักธรรม เมื่อลาสิกขาออกไป

ก็สามารถตัวบูชาการเป็นครูสอนตามโรงเรียนต่างๆ เมื่อมีการสอบเลื่อนวิทยฐานะครู ผู้สอบได้นักธรรมก็ได้รับสิทธิพิเศษ โดยได้รับการยกเว้นโดยไม่ต้องสอบ ๑ ชุดวิชา เพราะนักธรรมชั้นตรีจัดเป็นชุดวิชาหนึ่งสำหรับการสอบเลื่อนวิทยฐานะครู ด้วยเหตุนี้ ครูห้องหนึ่งและชายจึงประสงค์จะเข้าสอบธรรมสนามหลวง เพราะหวังความก้าวหน้าในวิชาชีพครู คณะสงฆ์ในสมัยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรลิริวัฒน์จึงอนุญาตให้ครูและคฤหัสด์ทั่วไปเข้าสอบธรรมสนามหลวงได้ โดยจัดทำหลักสูตรนักธรรมตรีสำหรับคฤหัสด์ เรียกว่า **“ธรรมศึกษาตรี”** เปิดสอบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ วิชาที่ต้องสอบก็เช่นเดียวกันกับหลักสูตรนักธรรมชั้นตรีสำหรับพระภิกษุสามเณรยกเว้นวิชานัยบัญญัติ ซึ่งกำหนดให้สอบวิชาเบณจคีล เบณจธรรม และอุโบสถคีลแทน

เมื่อเห็นว่าหลักสูตรธรรมศึกษาตรีเป็นที่นิยมกันมากในหมู่คฤหัสด์ คณะสงฆ์จึงได้จัดทำหลักสูตรธรรมศึกษาโทและเปิดสอบเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๗๓ หลักสูตรธรรมศึกษาโทมี ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาค อนุพุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทุกธรรม เช่นเดียวกับหลักสูตรนักธรรมชั้นโทสำหรับพระภิกษุสามเณรยกเว้นวิชานัยบัญญัติ

หลักสูตรธรรมศึกษาเอกเปิดสอบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ หลักสูตรนี้มี ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาค พุทธานุพุทธประวัติ และเรียง

ความเกียรติธรรม เช่นเดียวกับหลักสูตรนักธรรมชั้นเอกสำหรับ
พระภิกษุสามเณร ยกเว้นวิชานัยบัญญัติ

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรธรรมคึกษาถือว่าเป็นการ
พัฒนาต่อจากหลักสูตรนักธรรมที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้วาง
แนวทางไว้ หลักสูตรธรรมคึกษาที่จัดอยู่ในประเภทของงานเผยแพร่
พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ในการจัดตั้งมหาวิทยาลัย
ราชวิทยาลัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นั้น ยิ่งไปกว่า
นั้น หลักสูตรธรรมคึกษายังถือเป็นการสืบสานพระราชนิรันดร์
รัชกาลที่ ๕ ที่ทรงปราณາจะให้คณะสงฆ์ออกไปช่วยสอนธรรม
แก่เด็กและเยาวชนมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติ
ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงมีถึง
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า เจ้ากรมพระยาชรญาณวโรรส เมื่อพ.ศ.
๒๔๔๑ ความตอนหนึ่งว่า

“เรื่องการศึกษานี้ขอให้ทรงช่วยคิดให้มาก ๆ จนถึงรากแห่ง^๗
ของการศึกษาในเมืองไทย อย่าตัดซองไปแต่การข้างวัด อีกประการ
หนึ่ง การสอนศาสนาในโรงเรียนทั้งในกรุงแล้วเมืองจะใหม่ขึ้น ให้
มีความวิตกไปว่า เด็กชั้นหลังจะห่างเหินจากศาสนา จนเลยเป็นคน
ไม่มีธรรมในใจมากขึ้น คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตามคงจะ
หันไปทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้น้อยก็โง่ไม่คร่ำคร่องไม่สนใจถ้า
รู้มากก็โง่คล่องขึ้นและโง่พิสดารมากขึ้น การที่หัดให้รู้อ่านอักษรวิธี

ไม่เป็นเครื่องฝึกหัดให้คนดีและคนชั้น เป็นแต่ได้รับสำหรับจะเรียน
ความดีความชั้นได้คล่องขึ้น”

ในยุคปัจจุบันที่สมเด็จพระวันรัต วัดบวรนิเวศวิหารเป็น
แม่กองธรรมสนามหลวง การสอบธรรมคึกษาเป็นที่นิยมกันมากใน
โรงเรียนและมหาวิทยาลัย ผลสอบธรรมคึกษาประจำปี ๒๕๔๔ มีผู้
สอบได้เกือบหนึ่งล้านคนทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ

หลักสูตรนักธรรมเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน

อย่างไรก็ตาม หลักสูตรธรรมคึกษาเป็นงานเผยแพร่พระพุทธ
ศาสนาให้กับคฤหัสถ์มีวัตถุประสงค์แตกต่างไปจากหลักสูตรนักธรรม
ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพระภิกษุสามเณรให้เป็นศาสนายາท เป็น
ที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่คฤหัสถ์ผู้เข้าสอบธรรมคึกษามีจำนวนเพิ่ม
มากขึ้น พระภิกษุสามเณรผู้เข้าสอบนักธรรมกลับมีจำนวนลดน้อย^๘
ลง ภาวะคุกคามต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นอีกครั้ง เมื่อ
มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. ๒๕๔๕
ที่บัญญัติให้เด็กซึ่งมีอายุยังไม่ครบ ๕ ปี ปริญณ์ต้องเข้าเรียนใน
ระบบโรงเรียนจนกว่าจะจบชั้นมัธยมคึกษาปีที่ ๓ พระราชบัญญัตินี้
มีผลให้จำนวนเด็กที่เข้ามาบวชเป็นสามเณรลดลงไปอย่างเห็นได้ชัด
ดังนั้น คณะสงฆ์จึงผลักดันให้มีการประกาศใช้กฎหมายระหว่างว่าด้วย
สิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา
พ.ศ. ๒๕๔๙ ซึ่งมีข้อความที่สำคัญดังนี้

“ข้อ ๓ (๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุและสามเณรซึ่งมีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดโดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่แบ่งเป็นระดับ ดังต่อไปนี้

(ก) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

(ข) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย”

ข้อความในข้อ (ก) ที่ว่า “การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น” หมายความว่า นักธรรมชั้นเอกที่เรียนวิชาสามัญเพิ่มเติมตามที่มหาเถรสมาคมร่วมกำหนด เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ สามเณรที่มีอายุยังไม่ครบ ๑๕ ปีบวบจนไม่ต้องลาสิกขาไปเข้าเรียนในระบบโรงเรียน ทางโลก ถ้าสามเณรรูปนั้นกำลังศึกษาตามหลักสูตรนักธรรมจนจบ นักธรรมชั้นเอกแล้วได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดโดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม

การที่พระภิกษุสามเณรเรียนวิชาสามัญหรือวิชาทางโลกเพิ่มเติมในหลักสูตรนักธรรมเช่นนี้ไม่น่าจะขัดกับพระประสงค์เบื้องต้นของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวงศ์ ทั้งนี้

เพราะเมื่อทรงเปิดการศึกษาในมหาวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๕๓๖ ก็ทรงกำหนดให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีควบคู่กับวิชาการทางโลก ทรงอธิบายเหตุผลว่าเพื่อใช้การทางโลกเป็นเครื่องจุงใจให้พระภิกษุสามเณรเรียนบาลี

ยิ่งไปกว่านั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเห็นว่าความรู้วิชาการทางโลกมีประโยชน์สำหรับพระภิกษุสามเณรเพราะช่วยให้สอนพระพุทธศาสนาได้ดี มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังที่ทรงประยกเรื่องนี้ในพระประวัติศาสตร์เล่าไว้ว่า “ศึกษาธรรมและวินัยหนักเข้า ออกจะเห็นเสด็จพระอุปัชฌายะทรงในทางโลกเกินไปเสียแล้ว นี้เป็นอาการของผู้แสวงหาความจริงในทางเดียว ต่อเป็นผู้ให้ข้อมูลเอง จึงเห็นว่ารู้ทางโลกก็เป็นสำคัญอุดหนุนรู้ทางธรรมให้มั่นให้ไว พระศาสดาของเราก็ได้ความรู้ทางโลกเป็นกำลังช่วย จึงประกาศพระพุทธศาสนาด้วยดี”

การประกันคุณภาพการศึกษาพระพุทธศาสนา

กฎกระทรวงฯ ข้อ ๖ ได้กำหนดให้การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลีมีระบบการประกันคุณภาพภายในที่มหาเถรสมาคมและแม่กองธรรมสนามหลวงจัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษาพระปริยัติธรรม

เหตุที่กฎกระทรวงฯ กำหนดให้มีการประกันคุณภาพก็ เพราะต้องการสร้างความมั่นใจแก่ผู้ปกครองที่ส่งลูกหลานมาบวชเรียนว่า

ผู้เรียนจะได้ทั้งความรู้ดีและความประพฤติดีจากการระบบการศึกษานี้ การประกันคุณภาพการศึกษาเป็นเหมือนการประทับตรา “อย” ลงบนสินค้าเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคนั่นเอง ถ้าสินค้าไม่มีตราหนึ่นเป็นเครื่องประกันคุณภาพ ผู้บริโภคก็ไม่เชื่อสินค้านั้น ในทำนองเดียวกัน แม้กฎกระทรวงฯจะรับรองว่า 날กธรรมชั้นเอกเป็นมาตรฐานคีกษาปีที่ ๓ และเปรียญธรรม ๓ ประโยคเป็นมาตรฐานคีกษาปีที่ ๖ ชาวบ้านอาจไม่สนใจที่จะส่งลูกหลานมาบวชเรียนก็เป็นได้ เพราะไม่มีอะไรเป็นหลักประกันว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งสองแผนกมีคุณภาพดีไม่น้อยไปกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนนักวัด

ตลอดเวลา ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมได้มีการปรับปรุงคุณภาพมาโดยตลอด กล่าวคือ มีการพัฒนาหลักสูตรองค์สามเณรรูธรรมเป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี จัดทำหลักสูตรนักธรรมชั้นໂทและนักธรรมชั้นเอกพร้อมกับปรับปรุงเรื่อยมาจนเป็นที่ยุติใน พ.ศ. ๒๕๖๙ จัดทำหลักสูตรธรรมคีกษาตรีใน พ.ศ. ๒๕๗๒ จนกระทั่งจัดทำหลักสูตรธรรมคีกษาเอกสำเร็จใน พ.ศ. ๒๕๗๘ หลังจากนั้น หลักสูตรนักธรรมและธรรมคีกษาแบบจะไม่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอีกเลย

การปรับปรุงคุณภาพคุณภาพการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมอีกประการหนึ่งคือการผลิตหนังสือแบบเรียน สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงนิพนธ์หนังสือแบบเรียนหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี ໂທ เอก ทั้งหมดสองเกี๊อบทั้งหมด

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงวางระบบตรวจสอบคุณภาพการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

เรียกว่าการสอบธรรมสนามหลวง ซึ่งเป็นการทดสอบความรู้ด้านพระพุทธศาสนาในระดับชาติ (National Test) สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงให้ใช้วิธีการสอบด้วยข้อเขียนแทนการสอบปากเปล่าโดยใช้ข้อเดียวกันทั้งประเทศ ซึ่งเป็นระบบที่ยังใช้กันอยู่ทุกวันนี้

การสอบธรรมสนามหลวงเป็นการตรวจสอบคุณภาพการศึกษาที่ปลายน้ำ การเรียนการสอนซึ่งอยู่กลางน้ำ เป็นภาระของสำนักเรียน หรือสำนักศาสนศึกษา การสอบธรรมสนามหลวงจึงเปรียบเสมือนการตรวจสอบคุณภาพของรถยนต์ที่หน้าโรงงาน นั่นคือโรงงานจะได้มาตรฐานหรือไม่ไม่ใช่เรื่องที่ต้องตรวจสอบ สิ่งที่ต้องตรวจสอบคือคุณภาพรถยนต์ที่ผลิตเสร็จแล้ว ในทำนองเดียวกัน การสอบธรรมสนามหลวงเป็นการทดสอบผลงานของสำนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษา ไม่ว่าผู้เรียนจะเรียนมาจากสำนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษาใดก็ต้องมาผ่านการสอบธรรมสนามหลวงด้วยข้อสอบเดียวกัน ผู้สอบผ่านเชื่อว่ามีคุณภาพได้มาตรฐาน ผู้สอบตกเชื่อว่าอยู่นอกคุณภาพ

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีได้ใช้วิธีตรวจสอบคุณภาพของผู้เรียนด้วยวิธีการเดียวกันที่เรียกว่า การสอบบาลีสนามหลวง วัตถุประสงค์ในการสอบก็เป็นเช่นเดียวกับการสอบจ容貌ของจีนในสมัยโบราณ การสอบจ容貌เป็นเครื่องมือในการ

คัดเลือกคนที่มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการในสมัยโบราณ การสอบบาลีสนา�หลวงก็เหมือนกันคือเป็นเครื่องมือในการคัดเลือกพระภิกษุเข้ารับตำแหน่งพระสังฆาธิการหรือเข้ารับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ในสมัยโบราณ ดังที่เราได้เห็นแล้วว่า รัชกาลที่ ๕ ทรงประราภที่จะตั้งพระภิกษุพระองค์เจ้ามุขยนาคมานพเป็นพระราชคณะและเป็นเจ้าต่างกรม โดยมีเงื่อนไขว่าต้องเข้าสอบแปลบาลีเป็นเบรียญเสียก่อน เมื่อพระภิกษุพระองค์เจ้ามุขยนาคมานพเข้าสอบแปลบาลีได้ประโภค ๕ แล้ว จึงโปรดพระราชทานอิสริยยศและสมณศักดิ์เป็นพระราชคณะเจ้าคณะรองที่กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

การสอบสนา�หลวงของพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรมเป็นวิธีการตรวจสอบคุณภาพของผู้เรียน ผู้ที่จะสอบผ่านได้ต้องมีความรู้ตามมาตรฐานที่กำหนด ปัญหาที่ตามมาคือจำนวนผู้สอบตกมีมากกว่าจำนวนผู้สอบได้หั้งจำนวนผู้เลิกเรียนกลางคัน ก็มีมิใช่น้อย

เพื่อแก้ปัญหาที่ว่านี้ ทางการศึกษาสมัยใหม่จึงเสนอให้ทำการประกันคุณภาพแบบครบวงจร คือประกันคุณภาพกันทั้งที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ การสอบสนามหลวงเป็นวิธีการประกันคุณภาพที่ปลายน้ำซึ่งไม่ทันการณ์ การประกันคุณภาพการศึกษาสมัยใหม่มุ่งให้ความสนใจในการปรับปรุงหลักสูตร การพัฒนาครุภัณฑ์ และกระบวนการเรียนการสอนที่ใช้สื่ออุปกรณ์เป็นต้น เรื่องการวัดผลประเมินผลหรือการสอบถือเป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งในการประกันคุณภาพการศึกษา

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ นักการศึกษาสมัยใหม่จึงให้คำนิยามความหมายของการประกันคุณภาพไว้ว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความมั่นใจว่า กระบวนการผลิตดำเนินไปด้วยความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างมีประสิทธิภาพจนได้ผลผลิตที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ในที่นี้ คำว่ากระบวนการผลิตหมายถึงการพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอนและการใช้สื่อ-อุปกรณ์ คำว่าผลผลิตหมายถึงผู้สำเร็จการศึกษาหรือสอบได้

การจัดทำระบบการประกันคุณภาพการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสมัยนี้น่าจะต้องเน้นไปที่กลางน้ำคือการปรับปรุงสำนักเรียนและสำนักศาสนศึกษา การพัฒนาครุภัณฑ์ กระบวนการเรียนการสอนและการใช้สื่อ-อุปกรณ์ โดยไม่ต้องไปแตะต้องเรื่องหลักสูตร และวิธีการสอบธรรมสนามหลวงที่มีมาแต่โบราณ นั่นคือไม่ต้องไปสนใจที่ต้นน้ำและที่ปลายน้ำซึ่งสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงรับผิดชอบอยู่แล้ว

ในปีที่ผ่านมา ได้มีการออกประกาศมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี พ.ศ. ๒๕๕๕ เพื่อวางแผนมาตรฐานให้กับสำนักเรียนและสำนักศาสนศึกษาไว้ดังนี้

“ข้อ ๔ วัดที่มีความประสงค์จะขอจัดตั้งสำนักเรียนหรือสำนักสถานศึกษา ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติดังนี้

๑. เป็นวัดที่ตั้งถูกต้องตามกฎหมาย

๒. มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม

๓. มีจำนวนผู้เรียนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในแบบคำขอจัดตั้ง

๔. มีความพร้อมด้านบุคลากรทางการศึกษา ครูสอน
พระปริยัติธรรมและอาคารสถานที่”

ประกาศมหาเถรสมาคมฉบับนี้ยังได้กำหนดคุณสมบัติขั้นต่ำ
ของครูสอนพระปริยัติธรรมและครูสอนวิชาสามัญไว้ดังต่อไปนี้

“ข้อ ๘ ให้เจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าสำนักศาสนาศึกษาเสนอ
เจ้าคณะกรุ่งเทพมahanครหรือเจ้าคณะจังหวัดเพื่อแต่งตั้งครูสอน
พระปริยัติธรรมที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

(๑) ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนธรมต้องมีวุฒินักธรรม
ชั้นเอก

(๒) ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนบาลีต้องมีวุฒิเปรียญธรรม
๓ ประโยค ขึ้นไป เนพะสามัคเจ ต้องมีวุฒิเปรียญธรรม ๔ ประโยค
ขึ้นไป

(๓) ผ่านการอบรมครูสอนพระปริยัติธรรม ตามหลักสูตร
ของกองธรรมสนามหลวงหรือกองบาลีสนามหลวง ซึ่งจัดโดยกอง
ธรรมสนามหลวงหรือกองบาลีสนามหลวงร่วมกับสำนักงานพระ
พุทธศาสนาแห่งชาติ

(๔) ครูสอนวิชาสามัญต้องมีวุฒิปริญญาตรีขึ้นไป”

นี่คือตัวอย่างของเกณฑ์มาตรฐานสำหรับใช้ควบคุมคุณภาพ
การศึกษาในระดับสำนักเรียนและสำนักศาสนาศึกษา รวมถึงการ

พัฒนาคุณภาพของครูและการบริหารการเรียนการสอนประจำเดือนสำคัญ
ก็คือสำนักงานแม่กองธรรมและแม่กองบาลีอันเป็นหน่วยงานต้น
สังกัดของสำนักเรียนและสำนักศาสนาศึกษาต้องกำกับดูแลให้มีการ
ปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานนี้และมีการตรวจสอบเป็นระยะ การ
ประกันคุณภาพจึงจะเกิดขึ้นได้

สิ่งที่อยากเห็นในนโยบายการประกันคุณภาพการศึกษาคือ^๑
แผนยุทธศาสตร์ที่กำหนดให้มีสำนักเรียนหรือสำนักศาสนาศึกษากลาง
ประจำตำบล ประจำอำเภอหรือประจำจังหวัดแล้วแต่ความเป็นไปได้
ที่รวมนักเรียนและครูจากวัดในเขตนั้นๆ มาเรียนและสอนร่วมกันเพื่อ^๒
ประหยัดทรัพยากรและเพื่อให้ได้บุคลากรที่มีคุณภาพสืบต่องานใน
ระยะยาว กลยุทธ์เพื่อความสำเร็จในเรื่องนี้คือการใช้งบประมาณจาก
รัฐเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือกำหนดให้สำนัก
เรียนหรือสำนักศาสนาศึกษากลางประจำตำบล ประจำอำเภอหรือ
ประจำจังหวัดได้รับงบประมาณมากกว่าสำนักเรียนหรือสำนักศาสนา
ศึกษาที่แต่ละวัดแยกจัดกันเอง

ธรรมกถาส่งท้าย

ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาน่าจะเป็นเครื่องมือที่มี
ประสิทธิภาพสำหรับพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนธرم
สืบต่องานที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรญาณวโรรส

ได้ทรงเริ่มไว้เมื่อ ๑๐๐ ปีมาแล้ว หลักสูตรนักธรรมและธรรมคีกษา ได้เปิดโอกาสให้ชาวพุทธทั้งบรรพชิตและครุฑ์สืบเข้าถึงองค์ความรู้ ด้านพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึงทุกระดับ ในส่วนพระองค์เองได้ทรงนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งในภาษาไทยและภาษาบาลี กว่า ๒๐๐ เรื่อง สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเปลี่ยนวิธีสอบบาลี สนับสนุนหัวข้อจากการสอบแปลปากเปล่ามาเป็นการสอบข้อเขียน ทรงนิพนธ์หนังสือบาลีไวยากรณ์ที่ยังใช้เป็นแบบเรียนมาจนทุกวันนี้ ทรงวางแบบแผนการจัดการคีกษาที่ผสมผสานวิชาพระพุทธศาสนาเข้า วิชาการสมัยใหม่ในมหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นต้นแบบของการจัดการคีกษาในมหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในปัจจุบัน

จึงกล่าวได้ว่าในอดีตที่ผ่านมาไม่มีพระสงฆ์ไทยรูปใดจะมี อิทธิพลต่อการพัฒนาการคีกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ได้ครอบคลุมทั้งระบบเท่ากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา วชิรญาณวงศ์ ข้อนี้ชวนให้นึกถึงพุทธพจน์ที่ว่า **สปบุริส ภิกุขาว
กุเล ชายมาโน พหุชนสุส อตถาย หิตาย สุขาย โนติ** แปลความว่า ภิกษุ ทั้งหลาย สัปบุรุษคือคนดีเมื่อเกิดในตระกูล ย่อมเป็นอยู่เพื่อประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขแก่คนเป็นอันมาก สมดังบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ที่ว่า

ประวัติวิรบุรุษไซร์
เตือนใจ เรนา
ว่าอาจจักยังชنم
เลิศได
แลยามจะบรรลัย
ทิ้งซึ่ง
รอยบาทเหยียบแน่นไว แทนพื้นทรายสมัย

ในท้ายที่สุดนี้ ขอทุกท่านตั้งกäll yanjijit o rizruan อ้างคุณ พระครรตันต์รัยและบุญกุศลที่บำเพ็ญร่วมกันในวันนี้ จงมาร่วม กันเป็นตบะเดชะพลวปัจจัย อุทิศถวายแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวงศ์ ผู้ทรงปฏิรูปการคีกษาพระพุทธศาสนา ในประเทศไทยด้วยการจัดตั้งการคีกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เพื่อทรงอนุโมทนาเป็นการเพิ่มบำรุงมีธรรมยิ่งขึ้นไป สมดังเจตนา ปารภของเร่าท่านทั้งหลายทุกประการ

อนึ่ง ข้อบรมมีธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นั้น จงปกแฝ้ไปคลาคุ่มครองอุปัต्तิให้การคีกษาพระปริยัติธรรมแผน กธรรมได้พัฒนาก้าวหน้าเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนาในกิจชัน ทุกคน อีกทั้งผู้บริหารและผู้อุปัต्तิการคีกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมทั้งปวงจะเจริญยิ่งๆ ขึ้นไปในพระบวรพุทธศาสนา ตลอด การนานา เทอบู

ปัญญาปริหารกذا*

โนโม ตสุส ภาคโต อรหโต สมมมาสมพุทธสุส ฯ
ธีโร จ พลava สาธุ ยุษสุส ปริหารโගติ.

(ช. ชา. สตุตก. ๒๗/๒๒๑.)

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสชนาพระธรรมเทศนาในปัญญาปริหารกذا ว่าด้วยการบริหารด้วยปัญญา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาภารมี เป็นปathanียกذا อนุโมทนาในพระราชนกุศลที่สเมเด็จปริบัตรพระราชสมการเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงมีพระราชนคราห์พระราชทานพระมหากรุณาให้การจัดงานบำเพ็ญกุศล ๒๕ ปี การสถาปนา สมเด็จพระปัญญาลัง华尔 สมเด็จพระลังษมราช ສกลมหาลังษมปรินายก อุปูริพระบรมราชูปัมมก

การจัดงานบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้เปรียบเสมือนมหาศุภมงคลลาโภกาล ที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระปัญญาลัง华尔 สมเด็จพระลังษมราช ສกลมหาลังษมปรินายก ทรงได้รับพระมหากรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระลังษมราชพระองค์ที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ ๒๑

เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๒ ถึงบัดนี้ พุทธศักราช ๒๕๕๖ รวมเวลาที่ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งสมเด็จพระลังษมราช ສกลมหาลังษมปรินายก ๒๔ ปี นับว่าทรงดำรงตำแหน่งที่สเมเด็จพระลังษมราชยาวนานกว่า สมเด็จพระลังษมราชในอดีตที่ผ่านมา ทั้งยังทรงดำรงตำแหน่งที่สำคัญยานานกว่าพระสังฆรูปอื่น คือ ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าคณาจารย์ในคณะธรรมยุต ๒๕ ปี และทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ๔๑ ปี กอปรกับในวันที่ ๓ ตุลาคม ปีนี้ จะทรงเจริญพระชันษาครบ ๑๐๐ ปี เจ้าพระคุณสมเด็จพระปัญญาลัง华尔จึงทรงเป็นสมเด็จพระลังษมราช ສกลมหาลังษมปรินายกที่มีพระชันษาอันยาวที่สุดในประวัติศาสตร์ของคณะสงฆ์ไทย

เนื่องในมหาศุภมงคลลาโภกาลนี้ คณะรัฐบาลและคณะสงฆ์ได้ร่วมกันจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระปัญญาลัง华尔 สมเด็จพระลังษมราช ສกลมหาลังษมปรินายก โดยเริ่มตั้งแต่วันนี้ซึ่งเป็นการจัดงานบำเพ็ญกุศล ๒๕ ปี การสถาปนา เจ้าพระคุณสมเด็จพระปัญญาลัง华尔 สมเด็จพระลังษมราช ສกลมหาลังษมปรินายก ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ภายใต้การอำนวยการของเจ้าพระคุณสมเด็จพระลังษมราช พระวันรัต เจ้าคณาจารย์ในคณะธรรมยุต เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระวันรัต เจ้าคณาจารย์ในคณะธรรมยุต เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมการเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ จึงพระราชทานพระมหากรุณาให้การจัดงานบำเพ็ญกุศลครั้งนี้อุปูริในพระบรมราชูปัมมก ทั้งนี้ด้วยทรงรำลึกถึงด้วยพระกตัญญูกตเวทิตารมณ์ว่าเจ้าพระคุณสมเด็จพระปัญญาลัง华尔 สมเด็จพระลังษมราช ສกล

* พระพรหมบัณฑิต (ประยุร มนูจิตโต) รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในวันคล้ายวันสถาปนาสมเด็จพระปัญญาลัง华尔 สมเด็จพระลังษมราช ສกลมหาลังษมปรินายก ครบ ๒๕ ปี แห่งการได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระลังษมราช พระองค์ที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วันอาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

มหาลังฆปริญญา ได้เคยปฏิบัติหน้าที่เป็นพระอภิบาลหรือพระพี่เลี้ยงขณะที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมการเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงนิพนธ์เป็นพระภิกขุและเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕ และทรงพระอนุสรณ์ด้วยพระราชครรฑาที่มั่นคงว่า การที่ได้ทรงโปรดสถาปนาเจ้าพระคุณสมเด็จพระภูมิสังฆาราม เป็นสมเด็จพระลังฆราชา ສกลมหาลังฆปริญญา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๒ นั้นได้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประเทศไทย พระพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอเนกประสงค์

นับแต่ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระลังฆราชา เป็นต้นมา เจ้าพระคุณสมเด็จพระภูมิสังฆาราม สมเด็จพระลังฆราชา สกลมหาลังฆปริญญา ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำและผู้บริหารของพุทธบริษัทได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ กล่าวคือ ในฐานะองค์สกลมหาลังฆปริญญา ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้นำของพุทธบริษัทซึ่งรวมถึงคณะสงฆ์ทั้งฝ่ายธรรมยุตและฝ่ายมหานิกายด้วยการที่ทรงดำรงมั่นอยู่ในพระมหาวิหารธรรม และในฐานะองค์ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ทรงบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีโดยวิธีการวางแผนอย่างระจายอำนาจให้เจ้าคณะพระลังฆรา hic ทุกระดับชั้น ช่วยกันรับภาระพระศาสนา

การรู้จักกระจายอำนาจเป็นลักษณะสำคัญของนักบริหารที่ดี ทั้งนี้ เพราะนักบริหารเป็นผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น

สมดังพระบาลีในนาฏสูตรว่า อล กาตุ (อาจทำ) อล สวีชาตุ (อาจจัดได้) มีคำของพระอรรถกถาจารย์อริบายขยายความไว้ว่า คำว่า อล กาตุ (อาจทำ) หมายถึงว่า สามารถทำได้เอง ส่วนคำว่า อล สวีชาตุ (อาจจัดได้) หมายความว่า สามารถจัดการให้คนอื่นทำได้ดังนั้น เจ้าพระคุณสมเด็จพระภูมิสังฆาราม สมเด็จพระลังฆราชา สกลมหาลังฆปริญญา ทรงบริหารงานพระศาสนาด้วยการที่ทรงงานเองบ้าง ทรงจัดการให้คนอื่นทำงานแทนบ้าง การบริหารกิจการพระศาสนาจึงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

เจ้าพระคุณสมเด็จพระภูมิสังฆาราม สมเด็จพระลังฆราชา สกลมหาลังฆปริญญา ได้ทรงบำเพ็ญหินุธิตประโยชน์อย่างไพศาล ทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร ทั้งนี้ เพราะทรงบริหารกิจการพระศาสนาด้วยพระปริชาสามารถโดดเด่นเป็นที่ประจักษ์ทั้งในด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแพร่ การสาธารณูปการและการสาธารณสุข ที่ทรงใช้พระปัญญานำหัวการบริหารเช่นนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของกิจการพระศาสนาโดยรวม สมดังพระบาลีที่รับพระราชทานอัญเชิญขึ้นเป็นนิกขे�ปบทเบื้องต้นว่า នිරි ຈ ພລວ ສາද ເປັນຕົ້ນແປຄວາມວ່າ ບຸດຄລູ່ມີປັນຍາແລະມີກຳລັງໄດ້ບົງຫາຮ່າງຄະນະ ນັບເປັນກາຣີ

ขอรับพระราชทานถวายวิสัชนาว่า ບຸດຄລູ່ປະສົງຈະເປັນຜູ້ນໍາ หรือຜູ້ບົງຫາຮ່າງຄະນະຕ້ອງມີກຳລັງຍ່າງໄດ້ຍ່າງහຶ່ນໍ້າຫຼາຍຍ່າງໃນบรรดาກຳລັງ ຊະປະກາຣີ (၁) ພາຫຸພະ ກຳລັງແຂນຫຼືກຳລັງ

อดีตกาลนานมาแล้ว กระต่ายผู้หนึ่งอาศัยอยู่ใกล้สระน้ำขนาดใหญ่ในป่าแห่งหนึ่ง กระต่ายผู้นี้อาศัยดื่มน้ำในสระอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข จนกระทั่งวันหนึ่งซ้างขอลงหนึ่งอพยพหนีภัยแล้งจากที่อื่นมาอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงและลงไปดื่มน้ำในสระนั้น เวลาซ้างทั้งหลายเดินไปยังสระน้ำได้เหยียบลงไปบนโพรกระต่ายทำให้กระต่ายหลายตัวถึงแก่ความตาย ผู้กระต่ายประชุมกันแล้วมีมติว่าจะอพยพหนีขอลงซ้างไปอยู่ที่อื่น แต่กระต่ายหัวหน้าผู้งดงามร้องให้กระต่ายทุกตัวอดทนรอไปก่อน กระต่ายหัวหน้าผู้งดงามประกาศว่าตนเองจะใช้กำลังปัญญาขับไล่ขอลงซ้างให้เป็นฝ่ายอพยพหนีไปให้จังได้ กระต่ายทั้งหลายต่างสงสัยว่าหัวหน้าตัวเล็กจะขับไล่ซ้างตัวใหญ่ให้หนีไปได้อย่างไร

วันต่อมา กระต่ายผู้เป็นหัวหน้าผู้งดงามนั้นได้ไปนั่งรออยู่บ่นก้อนหินขนาดใหญ่ใจกลางหัวหน้าซ้างเดินผ่านมา กระต่ายได้กล่าวกับพญาซ้างหัวหน้าขอลงว่า ผู้กระต่ายของตนเป็นที่โปรดปรานของเทพจันทร์ดังจะเห็นได้ว่าภาพกระต่ายประทับอยู่บ่นดวงจันทร์บัดนี้เทพจันทร์พิโรธขอลงซ้างที่เหยียบยำทำลายผู้กระต่ายจึงจะสถาปัตย์ให้ขอลงซ้างประสบความพินาศด้วยพญาซ้างฟังแล้วตกใจมากขอให้กระต่ายพาตนไปพบเทพจันทร์เพื่อขอมาที่ซ้างทำผิดต่อผู้กระต่ายกระต่ายจึงนัดให้พญาซ้างไปพบเทพจันทร์ที่สระน้ำในเวลากลางคืน

ตกลาภากลางคืนที่พระจันทร์เต็มดวง พญาซ้างและการต่ายน้อยได้ไปพบกันที่ริมสระน้ำ กระต่ายบอกให้พญาซ้างเพ่งมองไป

ที่สระน้ำ ซ้างมองเห็นเงาะพระจันทร์ปราภกภูอยู่ในสระน้ำซึ่งมีภาพกระต่ายอยู่กลางดวงจันทร์ด้วย พญาซ้างจึงเชื่อว่ากระต่ายเป็นที่โปรดปรานของเทพจันทร์จริง และในทันใดนั้นเงาของพระจันทร์ได้กระเพื่อมไปตามแรงลมกระต่ายบอกพญาซ้างว่า เทพจันทร์กำลังพิโรธขอลงซ้าง ดังนั้น ภาพดวงจันทร์จึงสั่นไปมา เห็นที่ซ้างทั้งหมดจะต้องพินาศด้วยในครั้งนี้เป็นแน่ พญาซ้างรู้สึกตกใจกลัวจึงรีบขอมาต่อเทพจันทร์และสัญญาว่าจะพาขอลงซ้างอพยพไปอยู่ที่อื่นจากนั้น ขอลงซ้างได้พากันอพยพไปอยู่ที่อื่นโดยไม่กลับมาที่สระน้ำนั้นอีกเลย ผู้กระต่ายจึงอยู่เป็นสุขลีบมา ทั้งนี้ก็เพราะอาศัยกำลังปัญญาของกระต่ายหัวหน้าผู้งดงามซึ่งแม้จะตัวเล็กกว่าแต่ก็สามารถขับไล่บรรดาซ้างตัวใหญ่ให้หนีไปได้ นั่นแสดงว่า กำลังปัญญาประเสริฐกว่ากำลังทั้งหลาย

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงบริหารกิจการพระศาสนาด้วยพระกำลังปัญญา จึงทรงดำรงมั่นอยู่ในฐานะพระผู้นำและผู้บริหารสูงสุดของพุทธบริษัททั้งชาวไทยและชาวโลกต่อเนื่องมาเป็นเวลานานถึง ๒๔ ปี สมดังสร้อยพระนามที่ Jarvis ในพระสุพรรณบุปผาว่า “สรรพคณิศรมหาประธานาริบดี” ซึ่งหมายความว่า “ทรงเป็นประธานผู้เป็นใหญ่เหนือหัวหน้าคณะทั้งปวง” ด้วยเหตุนี้ ในการจัดงานวิสาขบูชาโลก ณ ศูนย์การประชุมสหประชาติที่ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพในเดือนพฤษภาคมที่จะถึงนี้ พระสังฆราช ประมุขสงฆ์และผู้นำ

ชาวพุทธทั่วโลกได้มีมติเป็นสมานฉันท์ว่าจะมาประชุมร่วมกันเพื่อ
เจริญพระพุทธมนต์นานาชาติภายในพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร ประเทศ
ประเทศไทย ในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี

การจัดงานบำเพ็ญกุศล ๒๕ ปี การสถาปนา เจ้าพระคุณ
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ในวันนี้เป็นส่วนเบื้องต้นของงานฉลองพระชั้นชา ๑๐๐ ปี ที่คณะ
รัฐบาล คณะสงฆ์และประชาชนได้พร้อมใจกันจัดขึ้นตั้งแต่วันนี้ไป
จนถึงสิ้นปี ๒๕๕๖ นับเป็นการแสดงออกซึ่งกตัญญูกราธีตามธรรม
ต่อองค์พระสังฆบิดรด้วยความสูงสุดและปฏิบัติบูชา ซึ่งจะนำความ
เจริญวัฒนาสاتพรามาสู่ประเทศไทย พระพุทธศาสนาและสถาบัน
พระมหากษัตริย์โดยส่วนเดียว สมดังพระบารีในมหาปูชนียพิพาน
สูตรที่ว่า เ yeast กิจกุญช เกรา รตุตัญญ จิรปุพชิตา สงฆปิตโ สงฆ
ปรินายกา เต สากริสุสุนติ ครุกฤษสนติ เป็นต้น แปลความว่า พาก
ภิกษุจักลักษณะ เคารพ นับถือ บุชาภิกษุผู้เป็นเกราะ รัตตัญญคือมี
พระญาณมาก บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และ
จักเชือฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้นอยู่ตระบันได พึงหวังได้ว่าจะมีแต่
ความเจริญ ไม่มีความเลื่อมتراบหนึ่น

สมเด็จบรมบพิตรพระราชนมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอัน
ประเสริฐ กอปรด้วยพระราชศรัทธาและพระกตัญญูกราธีตามธรรม
ได้พระราชทานพระมหากรุณาให้การจัดงานบำเพ็ญกุศล ๒๕ ปี

การสถาปนา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา
สังฆปริณายก อัญชิโนพระบรมราชูปถัมภ์ ขออำนาจพระราชกุศลที่
ทรงบำเพ็ญให้เป็นไปด้วยดีในหมู่สังฆทั้งปวงนี้ จงสัมฤทธิ์ประลิทธิ
ศุภผลเป็นพระพรชัยมงคลแด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมพระราชนาโปรดเกล้าฯ
ทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในปัจญูปาริหาร
กถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัจญูปารามี ยุติลงคงไว้
แต่เพียงเท่านี้

เอว ก็มีด้วยประการจะนี้

ขอถวายพระพร

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

กับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา

พระพรหมบันทิต (ประยูร ธรรมจิตต์โต)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ กันยายน ๒๕๕๖ จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย

โครงการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ปรึกษา

พระพรหมบันทิต

พระราชนิยม ประราษฎร์ ธรรมวิที

พระราชนิยม ประราษฎร์ ธรรมวิที

บรรณาธิการ

พระครุวินัยธรรมสุกานต์ สุจิตต์โต

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พระครุวินัยธรรมสุกานต์

พระมหาเพชร อธิปัญโญ, พระมหาสมชาย ปกลสส.

แบบปก-รูปเล่ม

เทวิน สุวรรณศิริ, สุปราณี อภัยแสงน์

ดำเนินการพิมพ์

สุวรรณ เคลือบสุวรรณ์ โทร.๐๘๑-๓๓๙๙-๐๐๗๗

พิมพ์ที่

หจก. สามลดา โทร.๐๒-๔๖๒-๐๓๐๓